

İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma

Dr. Mustafa KILIÇ*

Öz: Türkiye'de, İmam Hatip Ortaokulları ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde verilen Kur'ân eğitiminin mevcut durumu, düzeyi, verimliliği, niteliği ve sorunlarına yönelik bilimsel-akademik çalışmaların oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Hâlbuki bu tarz çalışmalar, bahsi geçen kurumlardaki Kur'ân eğitiminin yeni yaklaşımlar etrafında iyileştirilmesi ve geliştirilmesi açısından son derece önemlidir. Bu makale, sözü edilen perspektiften hareketle yapılan bir saha çalışmasının neticesinde kaleme alınmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kur'ân eğitimine ilişkin teorik bir çerçeve çizilmiştir; burada Kur'ân eğitiminin niteliği ve düzeyi üzerine düşünmenin, onu sorgulamanın kavramsal zemini inşa edilmiştir. İkinci bölümde ise yapılan saha çalışması etrafında İmam Hatip Ortaokulları ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Kur'ân eğitiminin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi konusu ele alınmıştır. Burada öncelikle söz konusu okullardaki Kur'ân eğitiminin mevcut durumu değerlendirilmiş; özellikle öğretmenlerin Kur'ân eğitimiyle ilgili genel profilleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân eğitimi, Kur'ân öğretimi, kıraat, tilâvet, talim, tecvid, tashih-i hurûf, fem-i muhsin, müşâfehe,

A Study on the Education of the Qur'anic Recitation at Imam Hatip Secondary and High Schools

Abstract: It can be said that the academic studies on current situation, level, efficiency, quality and problems of teaching the Qur'anic recitation at Imam Hatip Secondary Schools and Anadolu Imam Hatip High Schools are not enough in Turkey. However, these kind of studies are very important in terms of enhancement and improvement of the Qur'anic recitation at these schools around new approaches. This article has been written in consequence of a survey from the perspective mentioned above. The article comprises two parts. In the first part, a theoretical framework has been drawn up with regard to teaching the Qur'anic recitation; it has been constructed the bases of cognitive in thinking and examination of quality and level of teaching the Qur'anic recitation. In the second part, it is argued enhancement and improvement of the Qur'anic recitation at Imam Hatip Secondary Schools and Anadolu Imam Hatip High Schools around the survey. In this part, it is evaluated first current situation of teaching the Qur'anic recitation at Imam Hatip Secondary Schools and Anadolu Imam Hatip High Schools; especially it is examined general profile of the teachers' Qur'anic recitation who work at these schools.

Keywords: Teaching the Qur'anic recitation, Recitation of the Qur'an (qiraat), tilawat, tajweed, correcting the pronunciation of the Qur'anic letters, reciter of the Qur'an, competent in reciting the Qur'an, face to face education,

---

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

Giriş

Eğitim-öğretim faaliyetinde, öğretmenin önemi hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir. Bu bağlamda ses eğitimi temelinde sürdürülen Kur'an öğretiminde, ehil bir hoca/öğretmen (fem-i muhsin)¹, en önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Çünkü sağlıklı bir Kur'an eğitiminin, uzman bir hocanın gözetiminde, yüz yüze (müşâfehe) yürütülmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Kur'an eğitimi, sadece hocanın okuyup öğrencinin dinlemesi (semâ) yeterli görülmemiş; bununla birlikte talebinin de hocasına okuması (arz) gerektiği vurgulanmıştır.

Kur'an eğitiminde alanında uzman bir hocanın bahsi geçen öneminden dolayı, İmam Hatip Ortaokul ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde görev yapan meslek dersleri öğretmenlerinin Kur'an hocalığı bakımından yeterliklerinin tespit edilmesi; çalıştıkları kurumlardaki öğrencilerin Kur'an eğitimi açısından durumlarından duydukları memnuniyetlerin ortaya konulması; öğretmenlerin, Kur'an derslerinin işlenişi esnasındaki tutumlarının ve Kur'an öğretimiyle bağlantılı çeşitli konulardaki düşüncelerinin saptanması, bu araştırmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu çerçevede bu makalenin konusu, İmam Hatip Ortaokul ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde çalışan meslek dersleri öğretmenlerinin Kuran öğretimi alanındaki yeterliklerinin incelenmesidir. Belirtilen hedef doğrultusunda, İstanbul Anadolu yakasındaki İmam Hatip Ortaokul ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde görev yapan meslek dersleri öğretmenleri üzerinde bir anket çalışması yapılmış; makalede, anketten elde edilen veriler analiz edilmiş ve ulaşılan bulgular üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Türkiye'de Kur'an eğitiminin -öğrenci sayısı bakımından- en yoğun olduğu kurumlar İmam Hatip Ortaokul ve Anadolu İmam Hatip Liseleridir.² Ülkemizde, din hizmetlerinde görev alan, İlahiyat fakültelerini tercih eden ve yine ilahiyat alanında araştırma yapanların kahir ekseriyetinin bu kurumlardan mezun oldukları bilinmektedir.³ Bu gerçekten hareketle, İmam Hatip Ortaokul ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde yürütülen Kur'an eğitimi faaliyetlerinin kalitesinin, Türkiye'deki Kur'an eğitiminin seviyesini de önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. Bununla birlikte, İmam Hatip Ortaokul ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki öğrencilerin Kur'an eğitimi seviyelerinin, büyük oranda meslek dersleri öğretmenlerinin Kur'an eğitimi alanındaki yeterlikleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğu da görülmektedir. Zira Kur'an eğitiminde en önemli unsurun, alanında uzman bir hoca (fem-i muhsin) olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle İmam Hatip Ortaokul ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki meslek dersleri öğretmenlerinin, Kur'an eğitimi bakımından yeterliklerinin tespit edilmesi ve araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda onların Kur'an eğitimi açısından desteklenmesi önem arz etmektedir.

1 *Fem-i muhsin*, Kur'an tilâvetini kurallarına uygun olarak en güzel (doğru) tarzda icra eden üstat demektir. Uzman hoca veya hocalardan ders alarak kendini yetiştiren ve sonra da mükemmel bir üslup ve edâ ile Kur'an'ı okuyan ve okutan kimseye *mukri/üstâd/fem-i muhsin* denmektedir (Sarı, Mehmet Ali, *Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İstanbul ts.,s. 31-32).

2 Din Öğretimi Genel Müdürü Sayın Nazif Yılmaz Bey'in verdiği bilgiye göre, 2014-2015 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Anadolu İmam Hatip Liselerinde 575.518 ve İmam Hatip Ortaokullarında 377.802 olmak üzere, dokuz yüz elli üç bin dolayında öğrenci eğitim görmektedir. Anadolu İmam Hatip Liselerinde görev yapan meslek dersleri öğretmenlerinin sayısı ise altı bin dokuz yüz civarındadır.

3 Yılmaz, Hakkı, "Eğitim Sistemi İçerisinde İmam-Hatip Liselerinin Yeri ve Tarihçesi", II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (23-27 Kasım 1998), Ankara 2003, s. 525-526; Öcal, Mustafa, "Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 6, yıl: 1999, s. 233-236.

I. Teorik Çerçeve: Kur'ân Eğitimi'ni Düşünmek

Makalenin ilk bölümünde, Kur'ân eğitiminin dayandığı dinî temeller; Kur'ân'ı tecvid kurallarına uygun olarak okumanın sağladığı faydalar; Kur'ân eğitimiinde ehil bir hocanın önemi ve Kur'ân eğitiminin temel özelliklerine dair bazı meselelere temas edilecektir. Bu bölümde, konunun teorik çerçevesi, ilgili kaynaklara da müracaat edilerek oluşturulacak ve ikinci bölüm için bir zemin hazırlanmaya çalışılacaktır.

A. Kur'ân Eğitiminin Dini Referansları

Kur'ân-ı Kerim, ilk muhatapları itibariyle, Araplara yine kendileri gibi Arap olan Hz. Muhammed aracılığıyla, Arap dilinde inzâl olunmuş ilahi bir kelimedir. Onun temel hedefi, insanlara doğru yolu göstermektir.⁴ Bu açıdan Kur'ân'ın muhtevası, müminler için mutlak bir rehberdir. Ancak, ilahi kelam olması hasebiyle, Kur'ân'ın lafzı da ihmal edilmemesi gereken bir metindir. Nitekim hemen bütün tecvid âlimleri, "وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً" ayetinde⁵ kastedilenin, Kur'ân'ın tecvidli olarak ve ağır ağır okunması olduğunu söylemiştir.⁶ Mufessirler de bu âyetteki emrin; Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı tebyin etmesi ve onun, tane tane veya ağır ağır okuması anlamında olduğunu belirtmiştir.⁷

Bazı hadislerde ifade edildiğine göre Kur'ân, Hz. Peygamber'in en büyük mucizesidir.⁸ Kur'ân'ın mucize olması, sadece muhteva yönünden değildir. O, hem lafzıyla hem de manasıyla Allah kelamı olduğunu ispat eden, ilahi bir kitaptır.⁹ Zira Kur'ân'ı dinlediğinde bir taraftan onun büyüleyici üslubundan etkilenen; diğer taraftan bunun ilahi kelam olduğuna inanmak istemeyen müşrikler, onun ya *bir beşer kelamı*¹⁰ veya şairin dizeleri¹¹ yahut *apaçık bir sihir*¹² olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹³ Müşriklerin etkilendikleri, ama ona -Allah katından inzâl olduğuna

4 Meselâ bk. Bakara 2/2.

5 Müzzemmil 73/4. Türkçe meallerde bu âyetin anlamı farklı şekillerde verilse de -görebildiğimiz kadarıyla- âyetin Türk diline aktarılmasında, Kur'ân'ın ağır ağır, tane tane ve düzgün bir şekilde okunması üzerine vurgu yapılmıştır.

6 Meselâ bk. Dâni, Ebû Amr Osman b. Said b. Osman, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd (şerhu kasideti'l-Hakâni fi't-tecvîd)*, thk. Gânim Kaddûri Hamed, Ummân 2000, s. 69; İbn Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed, *et-Temhîd fi'l-ilmî't-tecvîd*, thk. Gânim Kadûri Hamed, Beyrut 2001, s. 60-61; Cüraysî, Muhammed Mekkin Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi'l-ilmî tecvidi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Beyrut 2003, s. 11; Mersafî, Abdülfettâh Seyyid Acemî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmi'l-Bârî*, Medine 2005, I, 47, 50.

7 Konuyla ilgili rivâyetler için meselâ bk. Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, Riyad 2003, XXIII, 362-364.

8 Meselâ bir hadisinde Rasûlüllâh, her peygambere, insanların onlara inanmalarını sağlayacak bir mucize bahşedildiğini; bu çerçevede kendisine verilenin ise Kur'ân olduğunu belirtmiştir (Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", I; Müslim, "İmân", 70).

9 Zerkeşi, Bedreddin, *el-Bürhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Kahire 1984, II, 382-383. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bk. Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed Zümerli Beyrut 1995, II, 254-255; Draz, M. Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, trc. Suat Yıldırım, İstanbul 2006, s. 116.

10 Enfâl 8/31; Nahl 16/103; Müddessir 74/25.

11 Enbiyâ 21/5; Sâffât 37/36; Tür 52/30.

12 Meselâ bk. Mâide 5/110; Enâm 6/7; Yûnus 10/76; Ahkâf 46/7.

13 Meselâ Velid b. Muğire, Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde O, Kur'ân okumuş, Velid bundan çok etkilenmiştir. Müşrikler, Velid'in Müslüman olmasından endişe etmişler ve onun Rasûlüllâh'a iman etmesini engellemek için Ebû Cehil, Velid'i ziyaret etmiştir. O, kullandığı çeşitli yöntemlerle, Hz. Muhammed aleyhinde birtakım sözler söylemesi için, Velid'e baskı yapmıştır. Bunun üzerine Velid b. Muğire, kendisinin -Mekke halkı içinde- Arap şiirini, recezini (aruz sisteminde bir bahir adı), kasidesini ve cin şiirlerini en iyi bilen kimse olduğunu; ancak (Hz.) Muhammed'in okuduğu Kur'ân'ın bunlardan hiçbirine benzemediğini söylemiştir. O, (Hz.) Muhammed'in okuduğu şeyin (Kur'ân), insanı

inanmak istemedikleri için- “sihir” dedikleri şey, Kur’ân’ın yalnızca manaları değildir. Onlar, Kur’ân’ın manalarıyla birlikte lafzındaki muhteşem ahenge “sihir” demekle kendilerine göre bir çıkar yol (!) bulmuşlardır. Çünkü bir kelamın içerdiği anlamlar açısından bilinenden farklı olması, onu “sihir” kılmak için tek başına yeterli değildir. Kaldı ki Kur’ân, muhteva bakımından müşriklerin hiç hoşlanmadıkları pek çok konuyu içermektedir. Bu nedenle müşriklerin Kur’ân’ın -hoşlanmadıkları- muhtevasından etkilenip onu sadece bu yönüyle *sihir* olarak adlandırmaları mümkün gözükmemektedir. Bu durumda onlara göre Kur’ân, lafzıyla ve manasıyla, bir bütün olarak “sihir”dir.

Buna karşın Allah Teâlâ, Kur’ân’ın bir şair veya kâhin sözü olmadığını vurgulamıştır.¹⁴ O, Kur’ân’ın ancak bir beşer veya kâhin sözü olduğunu ileri sürenlerden -eğer bu iddialarında gerçekten samimi iseler- onun ya bir benzerini¹⁵ ya on sûresinin bir benzerini¹⁶ ya da tek bir sûresinin benzerini¹⁷ söylemelerini/yazmalarını istemiştir. Öyle ki bu işi yaparken Allah’tan başka herkesten ve her şeyden de yardım alabileceklerini söylemiş;¹⁸ ancak bunu hiçbir zaman başaramayacaklarını bildirerek¹⁹ muarızlarına *tehadîde*²⁰ bulunmuştur. Bu bildiri ile Kur’ân, tüm dünyaya kıyamete dek sürecek bir meydan okumuştur. Ne ilginçtir ki ilk dönemlerde bu çağrıya karşılık vermek isteyenler olmuş; ancak onların Kur’ân’ın bir sûresinin benzerini ortaya koymak için söyledikleri söz(ler) ile Kur’ân’ın üslubu arasında yerle gök kadar farklılığın olduğu, Arap edebiyatında mahir olanlar tarafından ifade edilmiş; bunları yazarlar ise alay konusu olmuştur.²¹ Durum böyle olmakla birlikte, kaynaklarda nakledilen bu metinlerdeki amacın -muhtevadan ziyade- Kur’ân’ın üslubuna nazire yapmaya yönelik olduğu dikkati çekmektedir.²² Bu durum, anlaşılıp yaşanması esas gaye olmakla birlikte, Kur’ân tilâvetinin de ihmal edilmemesi

cezbeden hoş bir kelam olduğunu; onun, kendisinin dışındaki sözleri etkisiz hale getirdiğini ve o sözlerin (Kur’ân), her zaman en üstün konumda bulunacağını, ondan daha güzelinin söylenemeyeceğini belirtmiştir. Fakat EbûCehil’in baskıları üzerine Velid, (Hz.) Muhammed’in okuduğu bu kelamın (Kur’ân) ne olduğu hakkında sağlıklı bir karar (!) verebilmesi için ondan, kendine zaman vermesini istemiştir. Neticede Velid, onun (Kur’ân), ehlinde öğrenilen cazibeli bir sihir olduğunu ileri sürmüştür. Bu olay üzerine Müddessirsûresinin 74/11-25 âyetleri inzal olmuştur. (Bu rivâyet ve benzerleri için bk. Taberi, *Câmi’u’l-beyân*, XXIII, 429-432; İbn Kesir, Ebû’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğerleri, Kahire 2000, XIV, 181-182.)

14 Hâkka 69/41, 42.

15 Tûr 52/33-34.

16 Hûd 11/13.

17 Bakara 2/23; Yûnus 10/38.

18 Bakara 2/23; Yûnus 10/38; Hûd 11/13; İsrâ 17/88.

19 Bakara 2/23-24.

20 Tehadî,Kur’ân-ı Kerim’in ilâhî kaynaklı olduğunu kabul etmeyenlere Kur’ân’ın benzerini getirmeleri hususunda meydan okuması anlamında bir terimdir (*DİA*, XL, 313, Ankara 2011). Kur’ân’ın i’câz (Kur’ân’ın, sahip bulunduğu edebi üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi özelliği) yönleri hakkında özet bilgi için bk. Yavuz, Yusuf Şevki, “İ’câzü’l-Kur’ân”, *DİA*, XXI, 403-406, Ankara 2000.

21 Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî, *Beyânü i’câzi’l-Kur’ân*, (Muhammed Ahmed Halefullâh, Muhammed Zağlîl es-Selâm; Rummâni (ö. 384/994), Hattâbî ile Abdülkâhîr Cürçânî’nin (ö. 471/1078) i’câzü’l-Kur’ân’a dair yazdıkları üç eseri tahkik etmiş ve *Selâsü resâil fi i’câzi’l-Kur’ân* adı altında neşretmiştir), Kahire 1955, s. 55 vd.; Draz, *En Mühim Mesaj Kur’ân*, s. 105-107; Yılmaz, Nedim, *İ’câzü’l-Kur’ân*, İstanbul 1984, s. 16 vd.

22 Meselâ kaynaklarda Müseyleme’nin, Kur’ân’a nazire yapmak maksadıyla “الْفِيلُ مَا الْفِيلُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْفِيلُ لَهُ مِشْفُو طَوِيلٌ وَذَنْتٌ أَثِيلٌ” sözünü söylediği nakledilmektedir ki; görüldüğü üzere bu söz, Kur’ân’ın lafzına/üslubuna nazire yapmayı hedeflemiştir. (Bu metin ve benzer diğerleri için bk. Hattâbî, *Beyânü i’câzi’l-Kur’ân*, s. 55 vd.; Bakillâni, Ebû Bekr Muhammed, *İ’câzü’l-Kur’ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, Kahire 1963, s. 156-157; Râfiî, Mustafa Sâdık, *İ’câzü’l-Kur’ân ve’l-belâğatü’n-nebeviyye*, Beyrut 1973, s. 175). Metin, dilimize şu şekilde aktarılabilir: “Fil! Nedir o fil? Ne bildirdi sana, o filin ne olduğunu? Onun uzun bir hortumu ve büyük bir kuyruğu vardır. Rabbimizin yarattıklarından olan bu (fil) az/küçümsenecek bir şey değildir.”

gereken bir durum arz ettiğini ortaya koymaktadır. Zira Kur'ân'ın usulüne uygun olarak okunmasının, onun lafzındaki mucizevî üslubun her daim insanlara ulaştırılmasına vesile olacak bir mahiyet arz ettiği asırlardır tecrübe edilmektedir.²³

Lafzen de mucize olması hasebiyle,²⁴Kur'ân'ın diğer Arapça metinlerden farklı olarak, kendisine has bir okuma biçiminin olduğu bizzat Hz. Peygamber tarafından, risâlet görevi boyunca, ashaba öğretilmiştir. O, gerek Mekke, gerekse Medine döneminde nübüvvet görevini yerine getirmek için -tebliğ ve irşat hizmetleri kapsamında- kendisine inzâl olunan vahiyleri insanlara okumuştur. Ayrıca Rasûlüllâh'ın, tilâvetin cehri olduğu (farz ve nafîle) namazlardaki imameti esnasında okuduğu sûreler ve âyetler göz önünde bulundurulduğunda, Kur'ân tilâvetinin nasıl olması gerektiği konusunda, peygamberlik görevi boyunca ashabına uygulamalı bir eğitim verdiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, kendi okumasının dışında ashaba da Kur'ân öğretmiştir.²⁵ Bu çerçevede ashâb-ı suffice²⁶ içinde yer alan Müslümanların, gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse O'ndan sonraki süreçte, Kur'ân eğitimi konusunda önemli bir görev ifa ettikleri söylenebilir. Hz. Peygamber'in, Kur'ân öğretimi hususunda herkese ulaşamadığı durumlarda ise Müslümanları bu işte mahir Kur'ân hocalarına yönlendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda O, "Kur'ân'ı şu dört kişiden öğreniniz: Abdullah b. Mesûd, Sâlim, Muâz ve Übey b. Ka'b." buyurmuştur.²⁷ Ayrıca Rasûlüllâh, bizzat kendi okuduğu sûre ve âyetlerin yanı sıra, bazen ashabından da Kur'ân dinlemek istemiştir.²⁸

Arapça bir metin olmasına rağmen, Kur'ân'ın okunuşunun, diğer Arapça metinlerden farklılık arz ettiği bizzat Hz. Peygamber'in muhtelif vesilelerle yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır. Meselâ O, müminleri -diğer Arapça sözlerden/metinlerden farklı olarak- Kur'ân'ı güzel bir sesle²⁹ ve nağmeli³⁰ olarak okumaya teşvik etmiş; bu şekilde okuyan sahâbîlerini de övmüştür.³¹ Bu nedenle Kur'ân'ı, Rasûlüllâh'ın ashabına öğrettiği şekilde okumak için Arapça bilmek veya Arap olmak tek başına yeterli olmamaktadır. Hz. Peygamber'in Müslümanlara Kur'ân'ı ya bizzat kendisinin öğretmesi ya da onları, Kur'ân öğrenmeleri için daha önce yetiştirdiği bazı talebelerine yönlendirmesi, Kur'ân eğitiminin özel bir durumunun olduğuna işaret etmektedir.³² Zira Kur'ân'ın

23 krş. Zerkânî, *Menâhil*, II, 244, 246; Hüseyinî, Seyyid Cafer, *Esâlibü'l-beyân fi'l-Kur'ân*, Tahran 1992, s. 173; Temizer, Aydın, *Kur'ân'da "De ki" Hitabı*, İstanbul 2012, s. 42.

24 Meselâ bk. Draz, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, s. 103-122, 128-133.

25 Meselâ İbn Mesûd, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinden yetmiş küsur sûreyi ezberlediğini bildirmiştir (Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 8).

26 Suffe, Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde yoksul sahâbîlerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu haline gelen yer. Burada kalan ve çoğunluğu muhacirlerden oluşan topluluğa "ashâbü's-Suffe/ashâb-ı Suffe" veya "ehlü's-Suffe/ehl-i Suffe" denilmiştir (Baktır, Mustafa, "Suffe, *DİA*, XXXVII, 469-470).

27 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 8.

28 Meselâ O, İbn Mesûd'dan kendisine Kur'ân okumasını istemiştir (Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 32, 33, 35; Müslim, "Müsâfirin", 40; Tirmizî, "Tefsir", 4 (5); EbûDâvûd, "İlim", 13).

29 bk.Ebû Dâvûd, "Salât", 355; Nesâî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 38; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 176.

30 bk.Buhârî, "Tevhid", 44; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirin", 34; Nesâî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 37; Ebû Dâvûd, "Salât", 355; Dârimî, *Salat* 171.

31 Meselâ Hz. Peygamber, bu çerçevede Ebû Musa el-Eşârî'nin (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 31; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin, 34; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 176; Dârimî, "Salât", 171) ve Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim'in (İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 176) Kur'ân okuma tarzını takdir etmiştir.

32 Kılıç, Mustafa, *Zemâherî'nin el-Keşşâf'ında Kıraat Olgusu*, (yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul 2014, s. 44-45. Benzer bir değerlendirme için ayrıca bk. Ebû Mücâhid, Abdülaziz b. Abdülfettâh el-Kârî, *Sünenü'l-*

ilk muhatapları, Arapçayı en iyi bilen, hatta edebiyatın zirvesinde olan; kendilerine Kur'an okunduğunda hem lafzındaki muhteşem ahengi fark etmeye hem de ondaki derûni anlamları keşfetmeye en müsait toplum olarak bilinmektedir. Ancak bu durum, onların Kur'an'ı usulüne uygun bir biçimde okumaları için yeterli görülmemiştir. Zira Kur'an'ın icazı sadece muhtevasında değildir; o lafzen de muciz bir kelâmdır. Kur'an'ın metin yapısı göz önünde bulundurulduğunda, onun sadece anlama odaklanan düz bir yazı olmadığı dikkati çekmektedir. Bu itibarla onun metin yapısının da; Hz. Peygamber'in değişik vesilelerle uygulamalı olarak gösterdiği ve işaret ettiği okuma biçiminin de, Kur'an'ın özellikleri açısından, önem arz ettiği görülmektedir.

Kur'an'ın kendisine has bir okuma biçiminin olduğunu fiili olarak ashaba öğreten Hz. Peygamber, pek çok hadisinde Müslümanları Kur'an öğretmeye, öğrenmeye ve okumaya da teşvik etmiştir. Meselâ O, "Şu Kur'an'ı öğreniniz. Muhakkak ki onu okumakla, her harfine bedel olarak, on sevapla mükâfatlandırılırsınız."³³; "Her kim Kur'an'dan bir harf okursa, bu harf karşılığında ona bir hasene vardır. Bir hasene ise on misliyle karşılık görür. Ben 'elif lâm mîm' bir harftir demiyorum; 'elif' bir harf, 'lâm' bir harf ve 'mîm' de bir harftir."³⁴ buyurmuştur. Diğer bir hadisinde ise "Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir."³⁵ demek suretiyle müminleri Kur'an öğrenmeye ve öğretmeye teşvik etmiştir. Bu çerçevede Tâbiün neslinin büyüklerinden olan ve kırk yılı aşkın bir süre Kur'an hocalığı yapan EbûAbdurrahmân es-Sülemî (ö. 74/693), kendisini insanlara Kur'an öğretmeye sevk eden şeyin, bu hadis olduğunu belirtmiştir.³⁶

Kur'an tilâvetinin, yukarıda özet bir şekilde temas edildiği üzere, diğer Arapça metinlerden farklı olarak kendisine has birtakım okuma kuralları bulunmaktadır. Ayrıca Allah kelamının hem en iyi şekilde muhafaza edilmesi hem de en güzel bir şekilde okunması için harflerinin de en doğru bir şekilde telaffuz edilmesi, müminler tarafından bir görev telakki edilmiştir. Zira inanlar için Kur'an, lafzıyla teabbüd olunan (ibadet edilen) ilahi kelamın adıdır. Bu itibarla Müslümanlar bir taraftan onun anlaşılması için gayret gösterirken diğer taraftan, onun okunuşunun Hz. Peygamber'den nakledildiği şekliyle öğretilmesine büyük bir önem vermişlerdir. Bu nedenle müslümanlar, tarih boyunca, bu eğitimle meşgul olan özel müesseseler (Dâru'l-Huffâz, Dâru'l-Kurrâ vb.) ihdas etmişlerdir.³⁷ Bu gayretler neticesinde Kur'an kıraatleri, kelimelerinin edâ (telaffuz) keyfiyeti ve onun okunma kuralları (tecvid), Hz. Peygamber kaynak olmak üzere, nesilden nesile bize intikal ettirilmiştir.³⁸

B. Kur'an'ın Tecvid Kurallarına Riayet Edilerek Okunmasının Sağladığı Faydalar

İslam Dininin iki temel kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim, ikincisi ise Hz. Peygamber'in sünneti ve hadisleridir. Rasûlüllâh'ın risâlet görevi kapsamında yaptığı açıklamaların büyük bir bölümünü hadisler oluşturmuştur. Yani Hz. Peygamber insanlara bir taraftan Kur'an'ı tebliğ etmiş, diğer taraftan da kendi hadislerini irad buyurmuştur. Böylece

kurrâ ve menâhicü'l-mücevvîdîn, Medine 1993, s. 48.

33 Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'an", 1. Bu mealde başka bir hadis için bk. Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'an", 16.

34 Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an, 16.

35 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 21; EbûDâvûd, "Salât", 349; Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'an", 15; İbnMâce, "Mukaddime", 16; Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'an", 2.

36 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 21; Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'an", 15; İbnMâce, "Mukaddime", 16; Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'an", 2.

37 Çollak, Fatih, "Reisü'l-Kurrâ"lık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV* (Kıraat İlmi ve Problemleri), İstanbul 2002, s. 208.

38 İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Musa, *Kitâbü's-seb' fi'l-kurrâat*, thk. Şevkî Dayf, Kahire 1980, s. 49-52.

Müslümanlar, Hz. Peygamber hayattayken O'ndan hem Kur'ân hem de hadis dinlemiştir. Bu durumda Kur'ân vahiyleri ile Hz. Peygamber'in söylediği hadislerin birbirine karışma ihtimali ortaya çıkmıştır. Hâlbuki Rasûlüllâh, Kur'ân'ın kendisine vahyedildiği şekilde muhafazasına peygamberlik hayatının tamamında büyük bir ihtimam göstermiştir. Bu nedenle O, vahyedilen âyetleri nübüvvetinin ilk yıllarından itibaren hemen yazdırmıştır³⁹ ki; bu tutum, o dönem için olağanüstü bir tedbir mahiyetinde kabul edilebilir. Bununla birlikte Hz. Peygamber, Müslümanları Kur'ân'ı ezberlemeye teşvik etmiş;⁴⁰ ezberlediklerinde de unutmamaları için sürekli tekrar etmeleri hususunda onları uyarmıştır.⁴¹ Ayrıca, hafız olmasalar bile, yukarıda geçtiği üzere, bütün Müslümanları Kur'ân okumaya teşvik etmiş;⁴² Kur'ân öğrenen ve öğretenleri, bir toplumun en hayırlıları olmakla müjdelemiştir.⁴³ O, Kur'ân metninin muhafazası için alınan bir dizi tedbirler kapsamında mütalaa edilebilecek bu önlemlerin yanı sıra, özellikle risâletin ilk dönemlerinde, kendisinden Kur'ân'ın dışında -hadisler dâhil- herhangi bir şeyin yazılmasını ashabına yasaklamış; daha önce böyle bir şey yapan varsa, onlardan bu yazdıklarını imha etmelerini istemiştir.⁴⁴ Allah Rasûlü'nün bu yasakla gözettiği hedef, yine Kur'ân'ın başka bir şeyle karışmasının önüne geçmek ve onun, Allah'tan geldiği şekliyle korunmasını sağlamak olmuştur.⁴⁵

Kur'ân metninin, başka sözlerle karışmaması için alınan -yukarıda işaret edilen- bir kısım tedbirlere ilave olarak, onun tecvid kurallarına riayet edilerek okunmasının da aynı amaca hizmet ettiği söylenebilir. Zira tecvid, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'den duyulduğu şekliyle okunmasını sağlayan bir ilimdir. Hadisler dâhil, diğer Arapça metinlerin hiçbiri tecvid ile okunmamaktadır. Bu nedenle tecvid, Kur'ân tilâvetine özel bir olgudur ve dinleyenler tarafından, Kur'ân ile Kur'ân olmayanın ayırt edilmesini sağlayan en önemli araç görevini üstlenmektedir. Böylece, herhangi bir konuda konuşan kişi, konuşması esnasında okuyacağı âyetleri usulüne uygun olarak okuduğunda -teganni yapmasa bile- onu dinleyen kişiler, konuşmacının sözlerinin hangisinin Kur'ân'dan âyetler olduğunu seçebilme imkânına sahip olmaktadır. Ayrıca, tecvidli olarak okunmasının yanı sıra, Hz. Peygamber'in tavsiyeleri çerçevesinde, teganni ile okunduğunda, tilâvet edilen kelamın Kur'ân olduğunun, dinleyenler tarafından anlaşılması daha kolay olmaktadır. Bu nedenle Kur'ân'ın tecvid ile okunması, hassaten Araplar ve Arapça bilenler için,⁴⁶ okunan metnin Kur'ân

39 Meselâ Hz. Ömer'in Müslüman olması anlatılırken, Tâhâsüresinin yazılı olduğu bir sahifeden bahsedilmesi, Kur'ân vahiylerinin erken dönemde itibaren yazıyla kayıt altına alındığına delalet eden örneklerden birisi olarak ileri sürülmektedir. Hz. Ömer'in Müslüman olmasının anlatıldığı mezkûr rivâyeti için bkz. İbn Hişâm, Cemeleddin Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Heyet, Beyrut 1971, I, 343-346. Ayrıca, Hz. Peygamber'in nâzil olan vahiyleri yazdırmak suretiyle kayıt altına aldığını gösteren birkaç örnek için ayrıca bkz. Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 3, 4.

40 Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 13; İbn Mâce, "Mukaddime", 16; Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 1.

41 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 23; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirin", 33.

42 Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 16; Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 1.

43 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 21; Ebû Dâvûd, "Salât", 349; Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 15; İbn Mâce, "Mukaddime", 16; Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 1-2.

44 Hadisin metni, "لا تكتبوا عني شيئا الا القرآن من كتب عني شيئا سوى القرآن فليمححه" (Benden, Kur'ân'ın dışında hiçbir şey yazmayınız. Her kim benden, Kur'ân'dan başka bir şey yazmışsa onu imha etsin!) şeklindedir. Bu hadis için bk. Müslim, "Kitâbü'z-Zühd", 16; Nesâî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 14. Dârimî, "Mukaddime", 42; Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût ve diğerleri, Beyrut 2001, XVII, 149 (hadis no: 11085), 151-152 (hadis no: 11087), 250-251 (hadis no: 11158), 443 (hadis no: 11344), XVIII, 94 (hadis no: 11536); İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân el-müsnedü's-sahîh ale't-tekâsim ve'l-envâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut 1993, I, 265 (hadis no: 64).

45 İbn Mesûd'un Kur'ân yazılan sayfalara, başka herhangi bir şeyin yazılmamasını istemesi (Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk es-Sanâni, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-Azamî, Beyrut 1983, IV, 322-323), yine Hz. Peygamber'in bu konudaki hassasiyetinin, sahabede tezahür etmesi olarak kabul edilebilir.

46 Araplar ve Arapça bilenler, duydukları metnin anlamına muttali oldukları için, onlar açısından duydukları metnin

olup olmadığını anlamaları ve ona göre hareket etmelerini sağlaması açısından, Hz. Peygamber döneminden bugüne, önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Bu durumda tecvid bir taraftan Kur'ân'ın tahrif olmasının önüne geçilmesine katkı sağlamış; bir taraftan en doğru ve güzel bir şekilde okunmasını temin etmiş; diğer taraftan da -özellikle sesli olarak tilâvet edildiğinde dinleyenlerin, onun Kur'ân olduğunu anlamalarını sağlamış olmaktadır. Bu yolla, Kur'ân'ın, her halükarda, kendisinden başka herhangi bir şeyle karıştırılması ihtimali bertaraf edilmektedir.

Din, şeksiz-şüphesiz iman temeline dayanan bir olgudur. İmanın önemli bir kısmının ise duygu ile içiçe olduğu görülmektedir. Müminlerin duydukları, gördükleri ve karşılaştıkları olaylar karşısında duyulduğu Kur'ân'ın birçok yerinde vurgulanmaktadır.⁴⁷ Zira vicdan/duygular insan hayatında önemli bir yer işgal etmekte, insanların tavır ve davranışlarını etkilemekte, onları yönlendirmektedir. Bu nedenle Kur'ân -zaman zaman akla da hitap etmekle birlikte- çoğu kez insanların duygularına seslenmektedir. Olumlu anlamda insanların duyguları harekete geçirilebilirse, onların bu yönde hareket etmeleri sağlanabilmektedir. İşte Kur'ân'ın usulüne uygun olarak (tecvid kurallarının rehberliğinde) teganni ile okunması, mümin gönüllerin harekete geçirilmesine katkı sağlamakta, kimi zaman onların tüyleri (derileri) ürpermekte,⁴⁸ kimi zaman kalpleri titremekte,⁴⁹ bazen gözleri yaşarmakta;⁵⁰ bazen de inanan gönüllerde güven duygusu ağır basmakta⁵¹ ve neticede okunan âyetler, müminlerin imanlarının artmasını sağlamaktadır.⁵² İyi yönlendirilmiş duyguların imanla ve amelle olan bu sıkı irtibatından dolayı olsa gerek Hz. Peygamber, Kur'ân'ın duygulu bir şekilde okunmasını tavsiye etmiştir.⁵³ Kur'ân okurken manaya riayet ederek sesin yerine göre kısılması (hafđ-1 savt) ve yükseltilmesi (raf'-1 savt) ile tilâvet esnasında takip edilen üslubun, tilâvet edilen âyetlerin anlamlarına göre değiştirilmesi, Rasûlüllâh'ın bu tavsiyesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Zira usulüne uygun olarak, duygulu bir şekilde okunan Kur'ân, hem okuyanın hem de onu dinleyenlerin Kelâm-ı ilâhîden etkilenmelerine ve ondan daha çok istifade etmelerine katkı sağlayacaktır.

Kur'ân'ın tecvidli bir şekilde teganni ile okunması, başta onu okuyanlarda olmak üzere, bütün dinleyenlerde tilâvet olunan kelama karşı bir farkındalık bilinci oluşturmaktadır. Onun bu şekilde, diğer bütün metinlerden ve konuşmalardan farklı bir biçimde okunması, insanların dikkatini cezbedecek; müminlerin ruhunda ona karşı derin bir sevgi ve saygının oluşmasına vesile olacaktır. Arapça bilenler, okunanlardan anladıkları şeyin Allah'ın sözleri olduğunu bilecek, tilâvet olunan kelimadan anladıklarını bu bakış açısıyla değerlendireceklerdir. Okunanları anlayamayanlar ise yine bu sayede -en azından- tilâvetolunanın, Yüce Yaratıcının kelamı olduğunu fark edecek, ibadet bilinciyle onu dinleyecek ve oluşan manevi atmosferden mutlaka istifade edeceklerdir. Zira Müslümanlar, Kur'ân okumayı ve dinlemeyi ibadet telakki etmişlerdir. Bu kapsamda, Hz.

kime ait olduğunun tespiti her zaman kolay olmayabilir. Onlar, dinledikleri sözlerin Kur'ân mı, Hz. Peygamber'in hadisi mi, yoksa başka birisinin sözü mü olduğunu her zaman ayırt edemeyebilirler. Bu nedenle Kur'ân'ın tecvid kurallarına riayet edilerek tilâveti, Araçların da okunanın Kur'ân olduğunu anlamalarını sağlayacak; dinlediklerini değerlendirenler bu bakış açısıyla hareket etmelerine imkân tanyacaktır.

47 Örneğin, Kur'ân'da anlatılan Hz. Musa karşısında sihirbazların imana gelmesi, Ashâb-ı Uhdûd, Ashâb-ı Kehf, Habib-i Neccâr vb. pek çok kıssa/olay, müminlerin duyulanmasına vesile olmakta, böylece onların iman yolunda karşılaştıkları zorluklarla mücadele etme azimlerini artırmaktadır.

48 Zümer 39/23.

49 Enfâl 8/2; Hac 22/35.

50 Mâide 5/83; İsrâ 17/109.

51 Rad 13/28.

52 Âl-i İmrân 3/173; Enfâl 8/2; İsrâ 17/109.

53 bk.İbnMâce, "İkâmetü's-Salât", 176.

Peygamber'den nakledilen bazı rivayetlerde Kur'ân'ın gusül abdesti almayı gerektiren durumlarda okunmaması gerektiğinin bildirilmesinin⁵⁴ ve Kur'ân okumaya başlanmadan önce eûzü-besmele çekilmesinin tavsiye edilmesinin,⁵⁵ bu yüce Kitab'ı tilâvet etmek isteyenlerde okunan metnin, Allah kelamı olduğu bilincini oluşturmaya yönelik bir uygulama kabul edilmesi de mümkündür. Ayrıca özellikle mushaftan Kur'ân okurken abdestli olunmasının istenmesi⁵⁶ de Kur'ân okumak isteyen müminler için, bir ön hazırlık olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda zikredilen ve benzeri diğer hususların hemen tamamının, Kur'ân metnini korumaya ve onun diğer sözlerle karışmasını önlemeye yönelik tedbirler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Kur'ân'ı tecvid ile okumanın, Kur'ân'ın temel hedeflerinin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynadığı/oynayabileceği görülmektedir. Ayrıca, Kur'ân'ı usulüne uygun olarak tilâvet etmenin, hem okuyanın hem de dinleyenlerin gönlünde, okunan kelamın Allah Teâlâ'nın sözleri olduğu bilincinin oluşmasına yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.

C. Kur'ân Eğitiminde Ehil Bir Hocanın (Fem-i Muhsin) Önemi

Hz. Peygamber'in, Arapları, yine Arapça olan Kur'ân'ı öğrenmeleri için -yukarıda geçtiği üzere- bazı sahâbîlere yönlendirmesi,⁵⁷ Kur'ân tilâvetinin kendisine has bir takım özelliklerinin olduğunu göstermesi yanında, Kur'ân eğitiminde ehil bir hocanın/öğretmenin önemine de vurgu yapması açısından oldukça önemlidir. Buradan hareketle Arap olmanın, Kur'ân'ı usulüne uygun olarak okumak için tek başına yeterli olmadığı, onların bile bu iş için uzman bir öğreticiye ihtiyaç duydukları söylenebilir. Zira Kur'ân tilâveti, mevcut Arapça metinlerin okunmasının ötesinde, birtakım farklılıklar arz etmektedir ve bunların da ehlinden öğrenilmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber'in ashabından Ebü'd-Derdânın (ö. 32/652) Dımaşk'ta sürdürdüğü Kur'ân eğitim faaliyetleri de bu alanda hocanın, İslâm'ın ilk yıllarından itibaren önemsendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Zira o, kendisinden Kur'ân öğrenmek isteyenleri onarlı gruplara ayırmış; bu gruplardan her birinin başına -muhtemelen- kendi yetiştirdiği bir talebesini görevlendirmiştir. Onlar Kur'ân eğitim faaliyetini sürdürürken Ebü'd-Derdâ da aralarda dolaşmış; duyduğu hataları düzeltmiş; ileri seviyelerdeki talebeleri ise bizzat kendisi okutmuştur.⁵⁸ O, Dımaşk'ta yürüttüğü bu faaliyetlerle, Müslümanlara örnek teşkil etmek suretiyle, İslam tarihinde Kur'ân eğitiminin öncülerinden olmuştur.

Kur'ân öğretimi, ses eğitimi temelinde sürdürülen bir faaliyettir. Meselâ bu eğitimde harflerin her birinin kendi mahrecinden ve sıfatlarına riayete edilerek çıkarılması; sâkin ve şeddeli hallerinde okunmaları durumunda seslendirilmeleri esnasındaki geçen sürenin tespit

54 bk. Tirmizî, "Tahâret", 98, 111; İbn Mâce, "Tahâret", 105; Ebü Dâvûd, "Tahâret", 91.

55 Nahl 16/98 âyetinde ("فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ") geçen ifade zahiren mutlak bir emir anlamı taşısa da müfessirlerin çoğu, burada emir sigasının ("فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ": Allah'a sığın), teşvik (mendub) anlamında olduğunu ifade etmiştir (bk. Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XIV, 357; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdül-Muhsin et-Türki, Beyrut 2006, I, 135; Ebü Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *Tefsîru'l-bahrî'l-muhîd*, thk. Âdil Ahmed Abdül-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid, Beyrut 1993, V, 517).

56 Kur'ân'a dokunurken abdestli olmakla ilgili rivayetlerin tahlili için bk. Paksoy, Kadir, "Kur'an'a Abdestli Dokunmakla İlgili Rivayetlerin Tahlili", *Harran ÜİFD*, sayı: 5, Şanlıurfa 1999, s. 331-378.

57 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 8.

58 Ebü'd-Derdânın Kur'ân eğitim faaliyetleri hakkında bilgi için bk. Zehebi, Şemseddin Muhammed, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-âsâr*, thk. Tayyar Altıkulaç, İstanbul 1995, I, 125; İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşki, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser, Beyrut 2006, I, 535.

edilmesi; kalın-ince harf ayrımının -harekeli, meczûm ve şeddeli olduğu her durumda- sağlıklı bir şekilde belirtilmesivb. hususlar, tamamen ses eğitimiyle alakalı konulardır. Bunların yanı sıra tecvid ilminin diğer konularından olan idğâmbilâğunne'nin, idğâm maal ğunne'nin, ihfâ'nın, izhâr'ın, iklâb'ın vb. diğer kuralların nasıl uygulandığı ve bunların sürelerinin ne kadar olduğu; işmâm'ın, revm'in pratikte nasıl icra edildiği;sağlıklı bir telaffuz açısından harflerin telaffuzu ile tecvid kurallarının uygulanması esnasında dudak hareketlerinin nasıl olması gerektiği ve med miktarlarının sürelerinin ne kadar olduğu gibi konular da yine ses eğitimi temelinde değerlendirilebilecek mevzulardandır. Tecvid ilminin yanı sıra kıraatle de alakalı olan teshil, imâle, terkik, tefhîm gibi konular da ancak ses eğitimi yoluyla öğrenilebilecek hususlardandır.

Kıraat ve tecvid kaynakları, Kur'ân eğitiminin teorik ve pratik olarak iki bölümde mütalaa edilebileceğine işaret etmektedir.⁵⁹ Bu çerçevede yukarıda isimlerini verdiğimiz konular ve burada anmadığımız diğer hususların tamamı, konuyla ilgili kitaplarda -bazılarında detaylarıyla, bir kısmında ise genel hatlarıyla- anlatılmaktadır. Bu mevzuların kitaplardan öğrenilmesi, Kur'ân eğitiminin teorik boyutunu oluşturmaktadır ki; kişiler, bunu büyük oranda kaynaklardan öğrenebilmektedir. Kur'ân eğitiminin pratik boyutu ise, kitaplarda anlatılan bilgilerin Kur'ân tilâveti esnasında uygulanmasıdır ki; hemen bütün kıraat ve tecvid kitapları bu konuların -genel olarak- ancak alanında uzman bir hocadan (fem-i muhsin), müşâfehe⁶⁰ yoluyla doğru bir şekilde öğrenilebileceğinde ittifak halindedirler.⁶¹Bu çerçevede bazı araştırmacılar, tecvid kitaplarının sonunda "حُدِّ مِنْ أَفْوَاهِ الْمَشَائِخِ"⁶² ibaresinin yazılı olduğunu bildirmişlerdir.⁶³ Öyle ki onlardan bir kısmı, şer'î ilimler içerisinde tecvid ilmi kadar üstada ihtiyaç hissettiren başka bir ilmin bulunmadığını savunmuştur.⁶⁴ Zira Kur'ân eğitimi bir yönüyle hüsn-i hat gibi bir sanat olup, bunun hocasız yürütülmesi mümkün gözükmemektedir.⁶⁵ *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd* isimli eserinde lahn⁶⁶ meselesini ele alan İbn Cezerî (ö. 833/1429), bu konunun, lahn-i celi ve lahn-i hafî olmak üzere, ikiye ayrıldığını bildirmiştir. O, her ikisini de açıkladıktan sonra lahn-i hafî'yi, bu ilmi ancak müşâfehe yoluyla bir fem-i muhsin'den alan kârî'nin bilebileceğine dikkati çekmiştir.⁶⁷

59 bk. Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, İstanbul 2007, s. 172; Çollak, "Reisül-Kurrâ"lık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri", s. 208. Ayrıca, krş. Dâni, *et-Tahdîd fî'l-itkân ve't-tecvîd*, s. 95-101, 168; Ali el-Kârî, Nureddin Ali b. Sultân Muhammed, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, Mısır 1948, s. 23-24; Saçaklızâde, Mehmed b. Ebûbekir Maraşî, *Cühdü'l-mukil (mine't-tecvîd)*, thk. Sâlim Kaddûri el-Hamed, Amman 2001, s. 109-110; Mersafi, *Hidâyetü'l-kârî*, I, 50.

60 Talebenin, Kur'ân tilâvetini/kıraatini hocasından yüz yüze -kitaplardan değil- öğrenmesine müşâfehe denmektedir.

61 Dâni, *et-Tahdîd fî'l-itkân ve't-tecvîd*, s. 95-101, 168; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-kirââtî'l-aşr*, I, 213; İbn Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, s. 76-78, 163; Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultân Muhammed, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, Mısır 1948, s. 23-24; Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed Abdülğani, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kirââtî'l-erbeate aşer*, thk. Şabân Muhammed İsmâil, Beyrut 1987, s. 67-68; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukil*, s. 110; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, s. 15-16; Mersafi, *Hidâyetü'l-kârî*, I, 51-52; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, s. 172-173; Temel, Nihat, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, İstanbul 2013, s. 150; Gülle, Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi*, İstanbul 2005, s. 7-8; Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Bursa 2013, s. 51, 58; Sarı, *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, s. 31; Alemdar, Yusuf, "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", *Cumhuriyet ÜİFD*, cilt: XII, sayı: 1, Sivas 2008, s. 182-183, 208; Yılmaz, Nazif, "Kur'ân-ı Kerim Öğretiminde Yöntem ve Teknikler", *Etkili Din Öğretimi*, İstanbul 2010, s. 532.

62 Anlamı: (Her ne kadar bu kitapta harflerin mahreçleri, sıfatları, tecvid kuralları vs. yazılı olarak anlatılmış olsa da) sen bunları ehil bir hocadan müşâfehe yoluyla öğren!

63 Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, s. 173; Gülle, *Tecvid İlmi*, s. 7.

64 Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, s. 172.

65 İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-kirââtî'l-aşr*, I, 213.

66 Kur'ân okurken harflerin zat ve sıfatlarında hata yapmaya lahn dendiği gibi tilâvet esnasında yapılan hatalar da lahn olarak isimlendirilmektedir (Çetin, Abdurrahman, "Lahn", *DİA*, XXVII, 55, Ankara 2003).

67 İbn Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, s. 76-78.

Doğru bir Kur'ân eğitimini, ehil bir hocadan bağımsız yürütmek mümkün gözükmektedir. Zira harflerin mahreçlerini kitaplardan öğrenen bir kimse, gunne'nin hayşûm (geniz) mahrecinden çıkarılması gerektiğini bilir. Ancak böyle bir kişinin, gunne'nin sesinin nasıl olduğunu bilmesi, inceliğinin ölçüsünü ve süresini doğru bir şekilde ayarlayabilmesi; bunu doğru bir şekilde yapsa bile, yaptığının doğru olup olmadığından emin olması mümkün değildir. Çünkü kişinin kendi sesini/okuyuşunu, hem okuma hem dinleme hem de değerlendirme imkânı yoktur.⁶⁸ Ses eğitiminde en küçük bir ayrıntının bile önemli olduğu dikkate alındığında, iyi bir Kur'ân eğitiminin, ehil bir hoca olmadan yürütülemeyeceği daha iyi anlaşılmış olmaktadır. Tecvid kuralları bir bütün olarak göz önünde bulundurulduğunda, doğru bir Kur'ân eğitiminin en temel unsurunun, alanında uzman bir hoca/öğretmen olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kıraat ve tecvid âlimleri, Kur'ân eğitiminde iki metodun bulunduğunu ifade etmişlerdir: Bunlardan biri hocanın okuyup talebinin dinlemesi (semâ); diğeri ise talebinin okuyup hocanın onu dinlemesidir (arz). Ulemâ arasında, bu iki metodun hangisinin Kur'ân eğitimi için uygun olduğu konusunda ihtilaf edilmiş olsa da neticede zikri geçen iki yöntemin birleştirilmesi daha doğru görülmüştür. Bu doğrultuda kurrâ -yukarıda anlatılan birtakım özelliklerinden dolayı- önce hocanın okuyup talebinin dinlemesi (semâ), sonra da öğrencinin okuyup hocanın dinlemesi ve bu esnada hocanın, talebesinin hatalarını düzeltmesi şeklinde bir yöntemi benimsemiştir.⁶⁹

Kıraat ve tecvid âlimleri, Kur'ân eğitiminde başarının en önemli anahtarının bol tekrar olduğunun altını ısrarla çizmişlerdir. Onlar, iyi bir Kur'ân eğitiminin, ehil bir hocanın gözetiminde müşâfehe yoluyla ve bol tekrar yapmak suretiyle uzun bir zaman alacağını vurgulamışlardır.⁷⁰ Doğru bir şekilde Kur'ân okuyabilmek için, uzun bir zaman gerektiğini göstermesi açısından -pek çok örneği olmakla birlikte- ülkemizin merhum reisü'l-kurrâlarından Abdurrahman Gürses Hoca'nın bu eğitimle ilgili bizlere aktardığı hatırası, konunun daha müşahhas olarak anlaşılmasına katkı sağlayacaktır:

Abdurrahman Gürses Hoca, babasından hafızlık yapmış, bir nebze talim (tecvid ve tashih-i hurûf) okumuş; ancak bu yeterli gelmemiş ki daha sonra Abdurraûf Efendi'den sıkı bir talim eğitiminden geçmiştir.⁷¹ "... Hoca (Abdurraûf Efendi) bir sayfadan fazla dinlemez. Azami bir sayfa dinler. Böyle ağır bir şekilde okurduk. Bir misal vereyim: Allahhükber üzerinde on gün-on beş gün çalıştık. Bir kelime veya bir kelime grubu üzerinde günlerce durarak, ağır bir tempo ile ta'limî Rüştü Efendi'den bitirdim. Ta'lim böyle okunur. Besmelesi, tekbiri, tahmîdi hepsi böyle uzun. Ondandır ve'd-Duhâdan aşağıya iner. Sonra tekrar çıkar, tekrar iner, tekrar çıkar ve pişirir. Amme süresini okur, ondan sonra Duhâ, sonra Fâtihadan başlar. Bu ta'lim çok mühimdir.

68 Meselâ bir kişi kendi okumasını veya konuşmasını kaydetse, sonra da onu dinlese, kendi sesi ona garip gelmektedir. Hâlbuki yeryüzünde, bu dünyaya geldiği ilk saniyeden itibaren kendi sesini, yine kendisinden daha çok duyan ikinci bir kişi daha yoktur!

69 Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, s. 20; Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, s. 67-68; Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, s. 17; Akdemir, Mustafa Atilla, "Kıraat Eğitiminde Tarihler", *Kur'ân ve Kıraati Sempozyumları Kitabı*, Adapazarı 2006, s.172; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 51 vd.

70 Dâni, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*, s. 95-101, 168; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, I, 213; İbn Cezerî, *et-Temhîd fi ilmî't-tecvîd*, s. 163; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmî'l-Bârî*, I, 51-52; Çakan, İsmail Lütü ve diğerleri (rö-portaj), "Abdurrahman Gürses Hoca ile Kur'ân Saatleri", *Altınoluk*, sayı: 15 (Mayıs 1987), İstanbul 1987, s. 12-16; Çollak, Fatih, "Reisü'l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı (1909-1999)", *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'ân ve Kıraati Sempozyumu*, Sakarya 2000, s. 23; Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, s. 31; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 59.

71 Çollak, "Reisü'l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı (1909-1999)", s. 21 vd.

Öyle okunduğu zaman da hayat boyu devam eder (...) Velhasıl, Abdurraûf Hoca merhumdan çok şeyler öğrendim...⁷²

Kur'an eğitiminde talim dersleri öylesine önemsenmiş ki; onu usulüne uygun olarak ehil bir hocadan müşâfehe yoluyla öğrenen kişilere, hocaları tarafından icazetname verilmiştir. Onların aldıkları bu icazetler, kendilerinin de -icazet aldıkları hocaları gibi- bir fem-i muhsin olduklarına şahitlik eden birer belge olmuştur. Meselâ bu geleneğin bir devamı olarak Hafız Hasan Akkuş Hoca (ö. 1391/1972), talebesi Hafız Harun Soydaş (ö.1432/2010) için bir *tashih-i hurûf cemiyeti* düzenlemiş ve ona -aşere ve takrib icazetnamelerinden farklı olarak- talim icazetnamesi vermiştir.⁷³

Kur'an'ı usulüne uygun olarak okuyabilmek için bir fem-i muhsinden öğrenilmesi gereken tek şey tecvid değildir. Kur'an tilâvetinde teganni, Hz. Peygamber'in teşvik ettiği bir husus olmakla birlikte, onun da kendisine has bir ölçüsünün bulunduğu ve -tecvid ile birlikte- bu üslubun/ tavrın da hocalardan öğrenilmesi gerektiği göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Çünkü bir fem-i muhsinden yeteri kadar ders alıp, kendisi de ehil bir hoca ol(a)mamış kişiler, her ne kadar sesleri güzel ve musiki bilgi-becerileri yeterli olsa da, Kur'an tilâvetinde nağmenin ölçüsünü -genel olarak- ayarlayamamaktadırlar. Böyle kişilerin okuyuşlarının, Kur'an tilâvetinden ziyade, musikinin (dinî veya lâdinî) farklı formlarına benzediği görülmektedir.⁷⁴ Bu çerçevede sesi-sedası hoşça giden birtakım okuyucuların Kur'an tilâvetleri, ehline yetersiz kabul edilmektedir.⁷⁵ Bu nedenle güzel ses ve makam bilgisi, Kur'an'ı doğru ve usulüne uygun okuyabilmek için yeterli bir özellik olmadığı gibi, Kur'an eğitimiyle meşgul olmak da sadece onlara hasredilmiş bir görev değildir.

D. Kur'an Eğitiminin Temel Özellikleri

Kur'an eğitiminin kendisine has birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler, eğitime yeni başlayanlar tarafından göz önünde bulundurulmadığı takdirde, kısa süre içinde öğrencilerin, Kur'an'ı usulüne uygun olarak okumayı öğrenme konusundaki isteklerinin sönmesine neden olmaktadır. Öyle ki pek çoğunun daha işin başında bu eğitime devam etmekten vaz geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an eğitiminin kendisine has bazı özellikleri, çoğu öğrenci için -onun bu durumu göz ardı edildiğinde- Kur'an eğitiminin önündeki engeller haline dönüşebilmektedir. Bu başlık altında, Kur'an eğitiminin bazı özelliklerine temas edilecek, bunların öğrenciler üzerindeki etkisine değinilecektir.

Kıraat âlimlerinin yaptığı uyarılardan ve yukarıda Reîsü'l-Kurrâ Abdurrahman Gürses Hoca'dan aktarılan hatıradan anlaşılacağı üzere, Kur'an eğitiminde -ehil bir hocanın yanı sıra- sabır ve azim de oldukça önemli bir unsurdur.⁷⁶ Zira -yukarıda ifade edildiği üzere- Kur'an öğretimi, mahiyeti itibarıyla uygulamalı bir eğitimidir. Bu nedenle istenilen seslerin -hocanın

72 bk. Çakan, "Abdurrahman Gürses Hoca ile Kur'an Saatleri", s. 12-16; Çollak, "Reîsü'l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı (1909-1999)", s. 23.

73 bk. Öcal, Mustafa, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcazetname Örneği", *UÜİFD*, Cilt: 13, sayı: 2, Bursa 2004, s. 106. Yine aynı cümleden olarak, bu makalenin yazarı da hocası Yrd.Doç.Dr. Fatih Çollak'tan, 12.07.2003 tarihinde Üsküdar Çilehane Yeni Camii'nde öğle namazını müteakip düzenlenen bir programda, talim icazetnamesi almıştır.

74 karşı. Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 59.

75 Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 59.

76 Benzer bir değerlendirme için bk. Alemdar, Yusuf, "Teknik ve Estetik Açından Kur'an Öğretme ve Okumaya Dair Bazı Gözlem ve Görüşler", *Cumhuriyet ÜİFD*, cilt: XII, sayı: 1, Sivas 2008, s. 215.

eşliğinde- keşfedilip, bunların kişide bir meleke haline gelmesi, biraz zaman almaktadır. Ayrıca, öğrenciler Kur'ân okumayı ilk öğrendiklerinde harfleri mahreç ve sıfatlarına riayet ederek; tecvid kurallarını doğru bir şekilde seslendirerek okumamışlar ve yanlış telaffuzlar kendilerinde huy/alışkanlık haline gelmişse, mevcut yanlış seslerin giderilip yerlerine doğrularının ikame edilmesi, bu eğitimin zamanının uzamasına sebep olmaktadır. Bu noktada Kur'ân okumayı hiç bilmeyenlerin, daha önce Kur'ân okumayı öğrenenlere nispetle, bu işi daha kolay öğrendikleri müşahede edilmektedir.⁷⁷ Çünkü Kur'ân okumayı hiç bilmeyen bir kişiye harflerin ve tecvid kurallarının doğru telaffuzlarının öğretilmesi; hâlihazırda Kur'ân okumayı bildiği halde birtakım harflerin ve tecvid kurallarının seslendirilmesinde hataları olanların kendilerinde yer etmiş mevcut yanlışlarının giderilip onların yerine doğrularının ikame edilmesinden daha az zaman almaktadır. Zira ilk defa öğretmek bir; bir yanlışın giderilip, yerine doğrusunun getirilmesi ise iki emek istemektedir. Bu bağlamda Kur'ân'ı daha önce bildiği halde ehil bir hocadan talim (tecvid ve tashih-i hurûf) dersleri almaya başlayan talebelerin eğitim sürelerinin uzaması, öğrencilerde ümitsizliğe sebep olmamalı; onların kendilerini bu alanda yeteneksiz görmelerine yol açmamalıdır. Ehil bir hocayla birlikte Kur'ân eğitimine başlayanlar, bu derslere sabır ve azimle devam etmek gerektiğini, işin başında bilmelidirler.

Kur'ân eğitiminin bir diğer özelliği, dersin bir bölümü toplu olarak yapılırsa bile, en azından diğer bölümünün de hoca ile öğrenci arasında birebir yapılmasıdır. Dersin bu aşamasında talebe okumakta, hoca dinlemekte ve gördüğü hataları birebir düzeltmeye çalışmaktadır. Eğitimin bu şekilde her öğrenciye ayrı ayrı zaman ayırmak suretiyle sürdürülmesi, hocanın zamanını en verimli şekilde kullanması zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Hem bu eğitimin yapısı gereği zamanın en verimli bir şekilde kullanılması zorunluluğundan hem de yapmaları gereken en önemli görevin, talebelerin hatalarını düzeltmek olduğu düşüncesinden hareketle Kur'ân hocaları, özellikle bahsi geçen birebir eğitim esnasında öğrencilerin -çoğunlukla- hatalarına odaklanmakta ve onların yerine doğrularını ikame etmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda, hocası tarafından sürekli uyarılan öğrencilerde, bu alanda yeteneğinin olmadığı fikri ağır basmakta ve öğrenciler, Kur'ân'ı doğru okuyabilme konusunda karamsarlığa düşebilmektedirler. Hâlbuki Kur'ân hocasının en önemli görevi -her ne kadar zaman zaman teşvik için birtakım güzelliklere işaret etseler de- öğrencilerin hatalarının düzeltilmesini sağlamaktır. Bu nedenle hocanın, talebelerinin yaptığı hataları daha çok dile getirmesi, ısrarlı bir şekilde onları düzeltmeye çalışması, onların Kur'ân okuyuşlarının tamamen hatalı olduğu ve Kur'ân tilâvetikonusunda yeteneksiz oldukları anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, söz konusu durumun, Kur'ân eğitiminin -yukarıda işaret edilen- kendisine has özel durumundan kaynaklandığının bilinmesi, talim derslerine yeni başlayanların, kendileri (veya dersin hocası) hakkında sahip olacağı muhtemel yanlış algı ve değerlendirmelerin önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır.

Eğitim-öğretimde kolaydan zora doğru gidilmesi ilkesi, Kur'ân derslerinde de takip edilen bir yöntemdir. Bu nedenle Kur'ân hocaları, öğrencilerin okuyuşlarındaki hataların tamamını ilk fırsatta söylememekte, duruma göre bunlardan birkaçını düzeltmeye çalışmaktadırlar. Öğrenciler ilerleme kaydettikçe, hoca tarafından diğer hatalar gündeme getirilmektedir. Aradan belli bir zaman geçtikten ve öğrenciler bazı hatalarını düzelttikten sonrabile hocanın -o zamana kadar söylemediği- yeni hataları dillendirmesi, onlarda ümitsizliğe sebep olabilmektedir. Hâlbuki

77 Eğitim bilimlerinde, önceden öğrenilen bilgilerin, sonradan öğrenilenleri olumsuz yönde etkilemesine ileriye ket vurma denilmektedir (Senemoğlu, Nuray, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*, Ankara 2010, s. 331).

hocanın, öğrencilerin hatalarını düzeltme işini kademeli olarak zamana yayması, takip ettiği metottan kaynaklanmaktadır. Yoksa öğrencilerin, Kur'an derslerine devam ettikleri süre içinde bir taraftan hatalarını düzeltirken diğer taraftan -daha önce kendilerinde olmayan- yeni yanlışlar edinmeleri diye bir durum -genellikle- söz konusu değildir. Zaten böyle bir yöntem takip edilmezse, hoca gördüğü her hatayı hemen düzeltmeye çalışırsa, Kur'an eğitimi zorlaşır ve öğrencilerin çoğu ümitsizliğe kapılırdı. Bu durumun neticesinde ise Kur'an'ın usulüne uygun okunmasını öğrenebilen pek az sayıda insan bulunurdu. Bu nedenle öğrencilerin, Kur'an hocalarının takip ettiği bu yöntemi göz önünde bulundurmaları ve yanlışlarını düzeltebilmelerinin zaman içerisinde gerçekleşeceğini bilmeleri, bu eğitimde başarılı olabilmeleri açısından önem arz etmektedir.

Kur'an öğretimi, ses eğitimi temelinde icra edilen bir eğitim-öğretim faaliyeti olduğu için, alanında uzman bir hocadan ders almakla birlikte, düzenli bir şekilde, yine fem-i muhsin kurrânının Kur'an tilâvetlerini dinlemek gerekmektedir. Bu sayede kulağın doğru seslere aşinalığı sağlanmalı, zihnin bunları tanınması ve benimsemesi temin edilmelidir. Zira insan, taklit ederek konuşmayı öğrenen bir varlıktır. Harflerin, kelimelerin ve diğer tecvid kurallarının doğru bir şekilde telaffuz edilebilmesi de alanında mahir hocaların telaffuz keyfiyetleri taklit edilerek sağlanabilmektedir. Bu nedenle böyle kişilerin tilâvetlerinin düzenli bir şekilde, bol bol dinlenmesi, Kur'an eğitiminde başarıyı etkileyen bir unsur olarak tebarüz etmektedir. Ancak, bu dinlemelerin, ehil bir hocadan ders almak suretiyle eş zamanlı olarak sürdürülmesi gerekmektedir. Çünkü kişiler -yukarıda özetle belirtildiği üzere- kendi okuyuşlarını ölçme ve değerlendirme yeteneğine sahip değildirler. Sadece dinleyerek Kur'an eğitimlerini sürdürmeye çalışırlar, harfleri ve tecvid kurallarını aynen duydukları gibi okuduklarını vehmedebilirler. Fakat bunu değerlendirebilecek olanlar, ancak işin ehli hocalardır. Bu nedenle âlimler, Kur'an eğitiminde sadece dinlemenin (semâ) yeterli olmadığını; dinlemekle birlikte mutlaka bir fem-i muhsine okumak (arz) gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu itibarla, sadece dinleme yoluyla Kur'an tilâveti, usulüne uygun bir şekilde öğrenilemeyeceği gibi; öğrencilere -onları birebir dinleyip hatalarını düzeltmeksizin- sadece başkalarının okuyuşunu dinletmek suretiyle sağlıklı bir Kur'an okuma becerisi de kazandırılmamaktadır. Ayrıca dinlenen kurrânın okuyuşunun, kişinin ders aldığı hocanın tavrı (yorumu) ile örtüşmesinde dikkat edilmelidir. Çünkü öğrenme aşamasında farklı tavırlarda/ yorumlarda okunan Kur'an tilâveti örneklerini dinlemek, öğrencinin eğitimini zorlaştırmaktadır. Hocasının okuyuşundan farklı tavırlarda okunan tilâvetlerin dinlenmesi, hocadan duyulan seslerin benimsenmesini ve bunların kişinin zihnine yerleşmesini engellemektedir. Bu durum, Kur'an tilâvetindeki tavırlara karşı öğrencilerde hem kafa karışıklığına neden olmakta, hem onların düzgün/sahih bir okuyuş becerisi kazanmalarının süresini uzatmaktadır. Böyle bir ortamda öğrenciler, psikolojik olarak ümitsizliğe düşebilmekte ve Kur'an tilâveti açısından kendilerini kabiliyetsiz olarak telakki edebilmektedir. Bu nedenle Kur'an eğitiminde dinlemek önemli olmakla birlikte, yukarıda işaret edilen hususlara da riayet edilmesi gerekmektedir.

Öğrencilerin Kur'an tilâvetlerinin istenen düzeyde geliştirilebilmesi için onların, Kur'an'ın her sayfasını akıcı bir şekilde okuyabilmeleri gerekmektedir. Çünkü Kur'an'ı takılmadan okuyamayanların, doğru bir Kur'an tilâveti için gerekli olan -harflerin mahreçleri, sıfatları, ihfâ, idğam, izhar, med miktarları vb.- hususları gözeterek Kur'an okumaları mümkün olmamaktadır. Bu nedenle akıcı bir şekilde Kur'an okuma becerisinin kazanılması da her gün mushafa bakarak Kur'an okumaktan geçmektedir. Ayrıca, harflerin mahreçlerini, sıfatlarını ve tecvid kurallarını doğru bir şekilde uygulamayı öğrenenler için mushafa bakarak okumak, onların bu eğitimdeki

ilerlemelerini kolaylaştırmaktadır. Zira eğitimde ne kadar çok duyu organı kullanılırsa, öğrenme o kadar kolay ve kalıcı olmaktadır. Bu nedenle Kur'ân eğitiminde bir taraftan Kur'ân'ı usulüne uygun olarak okumak için gayret sarf edilirken diğer taraftan onu yüzüne okuma hızının artırılmasına çalışmak da sağlıklı bir Kur'ân eğitimi açısından önem arz etmektedir. Aksi takdirde bazı kişilerin Kur'ân'dan ezbere bildikleri ve çok aşına oldukları yerleri güzel/akıcı okuyabilmekle birlikte; diğer yerlerin okunuşunda rahat olmadıkları görülmektedir.

Öğrenciler açısından, Kur'ân eğitiminin önündeki en büyük engellerden bir diğeri de Kur'ân'ı doğru okumak ile güzel bir ses ile tilâvet etmenin birbirine sıklıkla karıştırılmasıdır. Bir kişinin sesinin güzel olup olmaması kendi elinde olan bir durum değildir. Güzel ses, diğer bir takım fiziksel özellikler gibi, Allah'ın kullarına -farklı derecelerde- verdiği bir nimettir. Allah Teâlâ, kullarına, ancak güçlerinin yetebileceği kadar bir sorumluluk yüklemiştir.⁷⁸ Bununla birlikte Yüce Yaratıcı, hemen herkese konuşabileceği, en azından Kur'ân'ı doğru okuyup öğretebileceği bir ses bahşetmiştir. Konuşma sesine sahip olanların, genel olarak, Kur'ân'ın doğru okunuşunu öğrenip, başkalarına da bu şekilde öğretmesi mümkündür. Bu nedenle, sesinin güzel olmadığı gerekçesiyle Kur'ân eğitiminden uzak kalmak, doğru bir yaklaşım tarzı olarak gözükmemektedir. Sesi güzel olmakla birlikte ehil bir hocanın rahle-i tedrisinden geçmemiş; ancak mevlid, ilahi gibi formların icrası alanlarda kendini yetiştirmiş kişilerin Kur'ân okumasıyla; yine işinde ehil bir hocadan Kur'ân dersi almayan ve sesi de güzel olmayan bir kişinin okuyuşu arasında esasen fark bulunmamaktadır. Sesi güzel olanın tek yaptığı, Kur'ân'ı da ilahi, mevlid, gazel, kaside vb. formunda, makamla okunabilen başka şeylere benzeterek okumaktır. Bu nedenle, sesi güzel olsun-olmasın, bütün herkesin, işinin ehli bir hocadan Kur'ân dersi alması, usulüne uygun bir tilâvet için zorunluluk arz etmektedir. Nitekim konuyla ilgili kaynaklar, Kur'ân'ı usulüne uygun olarak öğrenmek ve öğretmek için güzel sesli olmayı şart olarak ileri sürmemiştir. Kur'ân eğitiminde temel ölçüt, bir fem-i muhsinden Kur'ân okumayı öğrenmek ve onu bu şekilde öğretmektir. Zaten tecvid, insanlara Kur'ân'ı doğru okumanın ölçülerini vermektedir.⁷⁹ Bu itibarla Kur'ân'ı tecvid kurallarına riayet ederek okuyan herkes, onu güzel okumuş, bu uğurda üzerine düşen görevi yerine getirmiş olmaktadır.⁸⁰

Bütün hafızların Kur'ân okuma ve okutma işinde ehil kimseler olduğu algısı da bu eğitimin önündeki engellerden birini teşkil etmektedir. Bu düşünceye sadece hafız olmayanların değil, hafızların da iştirak ettiğine şahit olunmaktadır. Hâlbuki -yukarıda Reisü'l-Kurrâ Abdurrahman Gürses Hocadan nakledilen bir hatıradaki görüldüğü üzere- hafızlık yaptığı esnada, bir fem-i muhsinden talim (tecvid ve tashih-i hurûf) dersleri almamış talebelerin Kur'ân'ın tamamını ezberlemeleri, onların Kur'ân eğitiminde ehil olabilmeleri için yeterli bir kazanım değildir. Bu nedenle Kur'ân hocalığı için hafızlık önemli bir ayrıcalık olmakla birlikte, yeterli olmayabilir. Bu itibarla hafızlık yaptığı sürede aynı zamanda yine ehil bir hocadan talim dersleri alamamış bir hafız, bu eğitimi almaya en çok ihtiyacı olan kişidir. Çünkü potansiyel olarak Kur'ân eğitiminde görev almaya en çok müsait olanlar, hafızlardır. Bu nedenle hafızların Kur'ân talimi açısından da iyi yetiştirilmesi, yarının nesillerinin Kur'ân'ı doğru okuyabilmeleri bakımından, ihmal edilmemesi gereken bir meseledir.

78 bk. Bakara 2/233, 236, 286; Enâm 6/152; Arâf 7/42; Müminün 23/62.

79 Güllü, *Tecvid İlmî*, s. 9.

80 Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 58, 59, 60.

II. İmam Hatiplerde Kur'ân Eğitimi

Cumhuriyet'ten önce Osmanlı Devleti'nde Kur'ân eğitimi veren kurumlarda bu eğitimin seviyesinin tespiti, yapılacak ilmi çalışmalara muhtaçtır. Ancak, Cumhuriyet'ten sonra, Kur'ân eğitiminin yıllarca yasaklanması ve bu eğitim üzerindeki baskılar, ülkemiz insanının usulüne uygun olarak Kur'ân okuyabilme seviyesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemlerde Kur'ân öğretilmesiyle meşgul olan kişilerin, bütün olumsuzluklara rağmen ahır-samanlık, köşe-bucak demeden gizli saklı Kur'ân öğrenip öğretmeleri, şüphesiz ki takatlerinin fevkinde bir fedakârlık olarak telakki edilmelidir. Bununla birlikte bu şekilde yürütülen Kur'ân öğretimi, Kur'ân kurslarında, alanında yetkin hocaların yürüttüğü Kur'ân eğitim faaliyetleri kadar düzenli ve başarılı olamamıştır. Kaldı ki; Kur'ân öğretiminin yasak olduğu dönemlerde gizli bir şekilde sürdürülen Kur'ân öğretim faaliyetlerinin temel hedefinin, Kur'ân'ın okunmasının tamamen unutulmasını önlemek ve -resmî olmasa da- insanlara imamlık yapabilecek kişiler yetiştirmek olduğu görülmektedir. Baskı altında sürdürülen Kur'ân öğretimi faaliyetlerinin bu şekilde 1950'li yıllara kadar devam ettirildiği bilinmektedir.⁸¹

Böyle bir ortamda eksik yetişen din görevlileri, ellerinden geldiği kadar topluma Kur'ân öğretmeye çalışmışlardır. Anlaşılan, İmam Hatip Okullarının açılmasıyla -bu alanda yetişmiş hoca bulunamaması nedeniyle- yine Kur'ân tilâvetinde mahir olmayan pek çok hoca, bu kurumlarda Kur'ân öğretmek zorunda kalmışlardır.⁸² Bu kurumlardan mezun olan öğrenciler imam, müezzin, Kur'ân kursu hocası vs. olmuşlardır. İlahiyat fakültelerinin açılmasından sonra yine yeterli sayıda işin ehli hoca bulunamaması vb. sebeplerle bu fakültelerde de istenen düzeyde Kur'ân eğitimine bir türlü ulaşılamamıştır. Kur'ân kursları, İmam Hatip Ortaokulları, İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat fakülteleri her yıl, Kur'ân eğitimi açısından yetersiz olan pek çok genci mezun etmiştir. Bu mezunlar arasında, hocaları gerçekten işin ehli olan veya bu konuda mahir bir hocadan özel olarak ders alarak alandaki eksiklerini giderebilenlerin sayısı ise gerçekten azdır. Din eğitimi veren kurumlar arasındaki bu kısır döngü, bugün de devam etmektedir. Zira 1950'li yıllardan sonra da din eğitimine -dolayısıyla Kur'ân öğretilmesine- zaman zaman müdahaleler olmuştur. Meselâ sekiz yıllık kesintisiz eğitimin uygulanmaya konulmasından, Kur'ân eğitimi de olumsuz yönde etkilenmiştir. Öyle ki; üzerinden yıllar geçmesine rağmen, 28 Şubat uygulamalarının, Kur'ân eğitimi üzerinde meydana getirdiği olumsuzluk, halen giderilebilmiş değildir.

Eğitimciler ve araştırmacılar, eğitim öğretim hayatında öğretmenin, eğitimin kalitesini doğrudan etkileyen en önemli unsur olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle öğretmenlerin eğitim seviyesi geliştirilmedikçe, İmam Hatip Ortaokullarından ve Anadolu İmam Hatip Liselerinden beklenen verimi almak mümkün gözükmemektedir. Özellikle Anadolu İmam Hatip Liselerinde, İmam Hatip Ortaokullarında ve diğer ortaöğretim kurumlarında görev yapan Kur'ân hocalarının, ilave programlarla desteklenmesi, hem Kur'ân tilâveti bakımından daha kaliteli din adamlarının ve ilahiyatçıların yetişmesine zemin hazırlayacak hem de toplumumuzun Kur'ân tilâveti seviyesinin zamanla yükselmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.⁸³ Zira -yukarıda ifade edildiği üzere- Türkiye'de din eğitimi veren kurumlar arasında en fazla öğrenci İmam Hatip

81 Öcal, "Türkiye'de Kur'ân Eğitimi ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcazetname Örneği", s. 91.

82 Öcal, Mustafa, *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, İstanbul 1994, s. 71; Ünsür, Ahmet, *Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri*, İstanbul 2005, s. 170.

83 krş. Öcal, "Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri", s. 236-237; Öcal, *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, s. 123-126.

Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde bulunmaktadır. Öncelikli olarak buralarda görev yapan öğretmenlerin Kur'ân eğitimi konusundaki eksiklerinin giderilmesi, kısa sürede çok sayıda öğrenciye ulaşmak anlamına gelmektedir.

İmam Hatip Liselerindeki eğitimin seviyesiyle ilgili birtakım çalışmalar yürüten araştırmacılar, bu kurumlarda görev yapan meslek dersleri öğretmenlerinden, çeşitli sınıflarda on bir farklı dersin hocalığını yapmalarının beklendiğine dikkati çekmişlerdir. Bu araştırmacılar, öğretmenlerin on bir dersin hepsinde birden yetkin olmalarının gerçekçi bir yaklaşım tarzı olmadığına işaret etmişlerdir. Onlar, İmam Hatip Liselerinde istenen seviyede bir eğitim hedefine ulaşabilmek için, bu kurumlarda görev yapan meslek dersleri öğretmenlerinin branşlaşmasının gerekliliğine vurgu yapmışlardır.⁸⁴ Bu düşünceyi savunan araştırmacılar, zikri geçen amacın gerçekleşmesi için, esasen İlahiyat fakültelerinde öğrencilerin branşlaşmasına imkân sağlayan düzenlemelerin yapılmasının zorunluluk arz ettiğini söylemişlerdir.⁸⁵ Yapılan bir anket,⁸⁶ İmam Hatip Liselerinde görev yapan müdürlerin büyük çoğunluğunun⁸⁷ da -bu kurumlardaki başarı çitasının yükseltilebilmesi için- İlahiyat fakültelerinde öğrencilerin branşlaşmasının sağlanması gerektiğini düşündüklerini ortaya çıkarmıştır. Bahsi geçen ankete katılan 188 İmam-Hatip Lisesi müdüründen 135'i (%71,80), İlahiyat fakültesi mezunlarının Kur'ân-ı Kerim'i usulüne uygun olarak okuyamadıklarını ifade etmişlerdir.⁸⁸ Araştırmacıların bazısı, İmam Hatip meslek dersi öğretmenlerinin, Kur'ân hocalığı açısından -genel olarak- istenen seviyede olmadığına; bu durumdan İlahiyat fakültelerinin de sorumlu olduğuna dikkat çekmişlerdir.⁸⁹ Bununla birlikte bu araştırmacılar, İmam Hatip (Ortaokullarındaki ve) Liselerindeki seviyenin yükseltilmesinin, İlahiyat fakültelerinin seviyesinin yükseltilmesini de beraberinde getireceğini savunmuştur.⁹⁰ Onlar, buna gerekçe olarak, İlahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin %80-85'inin, İmam Hatip Liselerinden gelmesini ileri sürmüştür.⁹¹

İmam Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde görev yapan Kur'ân dersi öğretmenlerinin bahsi geçen öneminden dolayı, 2014 yılının Haziran ayında İstanbul Anadolu Yakası'ndaki on altı Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Ortaokulunda görev yapan meslek dersi öğretmenlerine, tarafımızdan, bir anket çalışması yapılmıştır. Bu araştırmanın temel hedefi,

84 Karlık, Halil, "İmam-Hatip Liselerinde Mesleki Eğitimin Geliştirilmesi", *Diyanet Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara 1991, s. 233-234.

85 Öcal, Mustafa, "İlahiyat Fakültelerinde Programlar ve Bölümleşme", *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu*, Samsun 1988, s. 183-184; Hayt, Halit, "Din Öğretiminde Öğretmenlerin Branşlaşma Meselesi", *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu*, Samsun 1988, s. 143; Özcan, Bekir, "Din Bilimleri Öğretiminde Branşlaşmanın Önemi", *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu*, Samsun 1988, s. 147-148, 153-154; Karlık, "İmam-Hatip Liselerinde Mesleki Eğitimin Geliştirilmesi", s. 233; Baltacı, Cahit, "Cumhuriyet Döneminde Kur'an Kursları" *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, İstanbul 1999, s. 186; Alemdar, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", s. 204; Şentürk, Habil, "İmam-Hatiplerin Din Hizmetlerinde Karşılaştığı Problemler ve Çözüm Önerileri -Isparta Örneği-", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu* (3-4 Kasım 2007), Ankara 2008, II, 71-72.

86 Öcal, Mustafa, "İmam Hatip Liseleri Müdürlerine Göre İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri", (yayımlanmamış çalışma), Bursa 1987.

87 188 İmam-Hatip Lisesi müdüründen 175'i (%93.08), İlahiyat Fakültelerinde branşlaşma taraftarı olduklarını belirtmişlerdir (Öcal, "İlahiyat Fakültelerinde Programlar ve Bölümleşme", s. 183-184).

88 Öcal, "İlahiyat Fakültelerinde Programlar ve Bölümleşme", s. 185.

89 Meselâ bk. Öcal, Mustafa, "İmam-Hatip Liselerinde Din Öğretimi (Tarihi Süreci ve İstatistikî Yapı)", *IV. Din Şurası*, Ankara 2009, s. 601, 604.

90 bk. Öcal, "İlahiyat Fakültelerinde Programlar ve Bölümleşme", s. 189.

91 Öcal, "Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri", s. 245.

yukarıda ifade edildiği üzere, İmam Hatip Meslek dersleri öğretmenlerinin Kur'an öğretimi açısından yeterliklerini ölçmek; Kur'an eğitimine yönelik bazı algıları ile derslerdeki tutumlarını tespit etmek ve kendilerinin Kur'an eğitim düzeylerini artırmak amacıyla düzenlenecek programlara katılma konusunda istekli olup olmadıklarını saptamaktır. Makalenin bundan sonraki bölümünde, bu anketin sonuçlarının değerlendirilmesine yer verilecektir.

A. Metot ve Teknikler

Araştırmada dokümantasyon ve anket (survey) metodu kullanılmıştır. Araştırmanın teorik çerçevesi, ilgili literatürdeki belgeler kullanılmak suretiyle dokümantasyon metodu kullanılarak oluşturulmuştur. Bu çerçevede Kur'an eğitimiyle ilgili sosyal bilimler alanındaki literatür taranmış, ikincil verilere ulaşılmıştır. Birincil verilere ulaşmak için tarama metodu kullanılmıştır. Tarama metodu içinde özellikle anket tekniğine başvurulmuştur. Ayrıca bazı öğretmenlerle yüz yüze görüşmeler de yapılmıştır. Yorumlamalarda hem birincil hem de ikincil veriler dikkate alınmıştır.

Gerekli ön araştırmalardan sonra hazırlanan anket formu, 2014 yılının Haziran ayında İstanbul'un Anadolu yakasındaki Anadolu İmam Hatip Liselerinde ve İmam Hatip Ortaokullarında görev yapan meslek dersi öğretmenlerine uygulanmıştır. Toplanan veriler SPSS paket programı yardımıyla bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Yine bu veriler aynı program yardımıyla analiz edilmiş ve çözümlenmiştir.

1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, İstanbul Anadolu yakasındaki Anadolu İmam Hatip Liselerinde ve İmam Hatip Ortaokullarında görev yapan; yaşları 23 ile 64 arasında değişen meslek dersleri öğretmenleri oluşturmaktadır. Ankete katılanlar; 109 (%45) erkek, 130 kadın (%53,7) ve ankette cinsiyetini belirtmeyen üç öğretmen (%1,2) olmak üzere toplamda 242 kişidir. Yaş ortalaması 38,3 olan örneklem, Anadolu İmam Hatip Liseleri (N=228; %94,2) ve İmam Hatip Ortaokulları (N=14; %5,8) olarak iki guruba ayrılmıştır.

2. Ölçme Aracı: Anket

Araştırmada kullanılan anket, beş kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, öğretmenlerin cinsiyet, yaş, hangi kurumda görev yaptıkları ve meslekteki kıdemleri gibi demografik özelliklerini saptamaya yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ankete katılanların Kur'an eğitimiyle ilgili geçmişleri; üçüncüsünde katılımcıların Kur'an eğitimiyle ilgili kendini değerlendirmeleri; dördüncü aşamada öğretmenlerin Kur'an derslerinin işleniş esnasındaki tutumları; beşinci safhada eğitimcilerin ders dışında Kur'an eğitimine yönelik faaliyetleri sorgulanmıştır. Anket, öğretmenlerin önerileri ile nihayete erdirilmiştir.

B. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Anket, 2014 yılının Haziran ayında İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan on üç tane Anadolu İmam Hatip Lisesi ve üç adet İmam Hatip Ortaokulunda görev yapan meslek dersleri öğretmenlerine uygulanmıştır. Uygulamada, ankete katılımı gönüllülük esası ön planda tutulmuş ve araştırmanın neticesinde ulaşılan verilerin sağlıklı olması amacıyla uygulamadan önce gerekli açıklamalar yapılmıştır. Anketin yapıldığı zamanın, öğretmenlerin seminer dönemine rastlaması hem çok sayıda öğretmene ulaşmayı kolaylaştırmış hem de anket metninin doldurulması esnasında öğretmenlerin zaman açısından rahat hareket etmelerine imkân sağlamıştır.

Ankete, iki yüz yirmi sekiz tane Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde; on dört adet de İmam Hatip Ortaokulundan görev yapan meslek dersleri öğretmenlerinden olmak üzere, toplam iki yüz kırk iki öğretmen katılmıştır. Veri analizi, SPSS paket programından destek alınarak yapılmıştır.

Bu araştırmanın içeriğini, daha çok birincil veriler oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın teorisinin oluşturulmasında, ölçeğin oluşturulmasında, anket verilerinin yorumlanmasında ve karşılaştırmaların yapılmasında diğer kaynaklardan da istifade edilmiştir.

C. Demografik Özellikler

Araştırmanın örneklemini, İstanbul Anadolu yakasındaki Anadolu İmam Hatip Liselerinde ve İmam Hatip Ortaokullarında görev yapan; yaşları 23 ile 64 arasında değişen Kur'ân-ı Kerim hocaları oluşturmaktadır. Ankete katılanlar, 109 (%45) erkek, 130 kadın (%53,7) ve ankette cinsiyetini belirtmeyen üç öğretmen olmak üzere (%1,2) toplamda 242 kişidir. Yaş ortalaması 38,3 olan örneklem, Anadolu İmam Hatip Liseleri (N=228; %94,2) ve İmam Hatip Ortaokulları (N=14; %5,8) olarak iki guruba ayrılmıştır. Anketler, örneklem grubuna 2014 yılının Haziran ayında uygulanmıştır. Anketin yapıldığı zaman dilimi, öğretmenlerin seminer çalışmaları yaptığı döneme denk geldiği için hem çok sayıda öğretmene ulaşmak mümkün olmuş hem de çalışmaya katılanların, anketi sağlıklı bir şekilde cevaplamaları sağlanmıştır. Zira bu dönemde okullarda öğrenci bulunmaması ve zaman bakımından öğretmenlerin daha rahat hareket edebilecekleri bir ortamda olmaları, anketin aceleyle doldurulma riskini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Öğretmenler, seminer çalışmaları için sınıflarda toplandıkları esnada, okulların yönetimlerinin izniyle, sınıflara gidilmiş; anketin içeriği ve amacıyla ilgili gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra anket formları dağıtılmıştır. Anketin amacı hakkında önceden bilgilendiren katılımcıların, bu çalışmada yer almaya istekli oldukları gözlenmiştir. Çoğu kere, yine anketin içeriğine uygun olarak, İmam Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde Kur'ân eğitiminin durumu, sorunları ve öğretmen yeterlikleri gibi konularda ankete katılanlarla-sohbet ortamında-fikir alışverişinde bulunulmuştur. Oluşturulan bu ortamın, ankete verilen cevapların doğruluk oranını arttırdığı görülmüştür. Öyle ki öğretmenlerin, gerek anket sorularına verdikleri cevaplarda gerekse yukarıda zikredilen sohbet ortamlarında, Kur'ân eğitimi konusunda kendilerini değerlendirmekten ve alanla ilgili eksiklerini dile getirmekten kaçınmadıkları izlenmiştir.

Ankete katılan öğretmenlerin bir kısmı (N=9; %3,9) meslek hayatlarında henüz Kur'ân hocalığı yapmadıklarını söylemiş; 14 kişi (%5,8) ise kaç yıldır Kur'ân hocalığı yaptığını belirtmemiştir. Diğer öğretmenler ise (N=219; %90,5) 1 yıl ile 36 yıl arasında Kur'ân hocalığı yaptıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin Kur'ân hocalığı yaptıkları yılların ortalamasının 8.18 olduğu görülmektedir. Buna karşın 118 kişi 1 yıl ile 5 yıl aralığında Kur'ân hocalığı yaptığını aktarmıştır ki; bu öğretmenlerin oranı %51,8'dir. Bunların da 41'i (%18) sadece bir yıldır Kur'ân öğreticiliği yaptıklarını ifade etmiştir.

Çalışmaya katılanların öğretmenlikteki görev süreleri 1-39 yıl arasında değişmektedir. Ankete katılanlardan 4 kişi, kaç yıldır öğretmenlik yaptığını belirtmemiştir. Buna göre ankete katılanların 99 tanesi (%41,5) öğretmenliklerinin ilk beş yılı içinde bulunmaktadır. 38 kişi (%15,9) ise meslekte 6-10 senedir görev yapmaktadır. Bu durumda araştırmaya katılanların yarısından fazlası (N=137; %57,4), mesleklerinin ilk on yılı içinde bulunmaktadır.

D. Kur'ân Eğitimiyle İlgili Geçmişleri

Öğretmenlerin öğrenim yıllarındaki geçmişlerinin, onların öğretim hayatlarındaki başarılarını doğrudan etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle ankette, öğretmenlere, onların kendi öğrencilik dönemlerindeki kazanımlarını tespit etmeye yönelik birtakım sorular yöneltilmiştir. Zira usulüne uygun olarak Kur'ân tilâveti becerisinin kazanılabilmesinin, bir fem-i muhsinden, müşâfehe yoluyla ders almakla mümkün olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öğretmenlerin bu alandaki geçmişlerinin bilinmesinin, onların Kur'ân tilâveti açısından durumlarının ortaya konulmasına katkı sağlayacağı görülmektedir.

Bilindiği üzere hafız olmak, Kur'ân eğitiminde kişiye önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle ankete katılan öğretmenlere hafız olup olmadıkları sorulmuştur. Bu soruya 5 öğretmen (%2,1) cevap vermemiştir. Cevap verenlerin 37'si (%15,6) hafız olduklarını; 200'ü (%84,4) ise hafız olmadıklarını ifade etmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi Kur'ân eğitiminin temelini, ehil bir hocadan müşâfehe yoluyla Kur'ân tilâvetini öğrenmek oluşturmaktadır. Bu gerçekten hareketle, öğretmenlerin Kur'ân eğitimiyle ilgili tecrübelerini tespit edebilmek için onlara, öğrencilik yıllarında okul/fakülte dersleri dışında ehil bir hocadan özel olarak Kur'ân eğitimi alıp almadıkları sorulmuştur:

Tablo-1: Kendi öğrenciliğinizde aldığınız okul dersleri dışında, bir hocadan özel olarak Kur'ân eğitimi aldınız mı?

	N	%
Aldım	132	54,5
Almadım	110	45,5
Toplam	242	100

Tablo-1'e göre, 132 (%54,5) öğretmen böyle bir ders aldıklarını; 110 (%45,5) kişi ise Kur'ân tilâveti konusunda öğrenim hayatlarındaki resmî derslerle yetindiklerini belirtmiştir. Bu durumda Kur'ân eğitimiyle ilgili -az ya da çok- özel ders alan öğretmenlerin oranı, yarıdan fazladır (%54,5). Her ne kadar aldıkları bu özel dersin süreleri farklılık arz etse de en azından öğretmenlerin çoğunluğu, Kur'ân öğretiminde talim derslerinin, bu eğitimdeki yerini ve önemini pratik olarak tecrübe etmiş gözükmektedir. Bu da konuyla ilgili olarak öğretmenler için muhtemelen düzenlenecek destek programları için bir altyapı oluşturması bakımından önemli bir bulgudur.

Kur'ân eğitiminde düzgün bir okuyuşun kazanılabilmesinin kısa sürede mümkün olmadığı, bu nedenle hocayla birlikte uzun bir çalışma döneminin, sıhhatli bir tilâvet becerisi kazanmak için gerekli olduğu yukarıda vurgulanmıştı. Bu nedenle ankette, yukarıda Kur'ân tilâveti konusunda özel ders aldığını belirten öğretmenlerin, bu derslere ne kadar süreyle devam ettikleri de sorgulanmıştır:

Tablo-2: Kur'ân eğitimini özel olarak bir hocadan da aldıysanız, bu derslere kaç yıl devam ettiniz?

	N	%	Geçerli %
1 yıldan az	13	5,3	9,6
1-2 yıl	68	28,2	50,8
3-4 yıl	29	12,1	21,8
5-6 yıl	15	6,2	11,3
7 yıl ve üstü	9	3,6	6,5
Ara Toplam	134	55,2	100
Cevapsız	108	44,6	
Toplam	242	100	

Tablo-2 incelendiğinde, bu soruya olumlu cevap veren öğretmenlerin (N=132; %54,5) 13'ü (%9,6) konuyla ilgili olarak bir yıldan daha az bir süreyle özel ders aldıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerden 36'sı (26,9) bir yıl; bir tanesi (%0,7) bir buçuk yıl, 31'i (%23,1) ise iki yıl süreyle Kur'ân eğitimi alanında özel ders aldıklarını söylemiştir. Öğrenim hayatlarında özel olarak Kur'ân dersi aldığını söyleyenlerin 19'u (%14,2) üç, 10'u (%7,5) dört, 10 tanesi (%7,5) de beş yıl süreyle Kur'ân tilâveti alanında özel ders aldıklarını ifade etmiştir. Çalışmaya katılanlardan 14 tanesi (%10,2) ise beş yıldan daha fazla süreyle konuyla ilgili özel eğitim aldıklarını belirtmiştir. Bu sonuçlara göre, Kur'ân eğitim konusunda özel ders aldığını belirten öğretmenlerin, bu derslere devam süreleri farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla her ne kadar konuyla ilgili olarak özel ders almış olsalar bile, bahsi geçen derslere devam süreleri tamamı için yeterli olmayabilir. Bu nedenle ankette, onların Kur'ân öğretimi konusundaki yeterliklerini ölçmek için başka sorular da sorulmuştur.

Eğitmcilerin bilgi, beceri ve tecrübe birikimlerini öğretim hayatlarında etkin şekilde kullanabilmeleri, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin başarılı olabilmeleri için önemli bir durumdur. Bu gerçekten hareketle çalışmada, öğretmenlerin, Kur'ân eğitimi konusunda aldıkları özel derslerin, onların Kur'ân öğretim faaliyetlerine olumlu yönde katkı sağlayıp sağlamadığı da sorgulanmıştır.

Tablo-3: Kur'ân eğitimini özel olarak bir hocadan da aldıysanız, bu tecrübenizin, Kur'ân derslerinde size olumlu anlamda katkı sağladığını düşünüyor musunuz? (A) Evet. (B) Hayır, öğrencilikte alınan (İmam Hatip Lisesi ve İlâhiyat fakültesindeki) resmi dersler de yeterli olurdu.

	N	%
Evet	151	92,6
Hayır	12	7,4
Toplam	163	100

Tablo-3'te de görüldüğü üzere, ankete katılanlar içinde, öğrenim hayatlarında özel eğitim alanların 151'i (%92,6), Kur'ân tilâveti konusunda aldıkları özel derslerin, kendi öğretim faaliyet-

lerine olumlu yönde katkı sağladığını bildirmiştir. 12 öğretmen (%7,4) ise aldıkları özel derslerin, kendi öğretim faaliyetlerine herhangi bir katkısının olmadığını ifade etmiştir. Bu sonuca göre, Kur'an eğitimi konusunda özel ders alan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%92,6), aldıkları bu derslerden kendi öğretim faaliyetlerinde istifade ettiklerini belirtmiştir.

E. Kur'an Eğitimi Açısından Mevcut Durumun Değerlendirilmesi

Ankette öğretmenlere, İmam Hatip Ortaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Kur'an eğitiminin mevcut durumunu değerlendirebilecekleri birtakım sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardan bazısında onlardan, Kur'an eğitiminin okulla bağlantılı olan durumları hakkındaki kanaatlerini ortaya koymaları istenmiştir. Bunun yanı sıra çalışmada, öğretmenlerin Kur'an eğitimi açısından kendilerinin ve meslektaşlarının yeterlikleri hakkındaki düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu başlık altında ayrıca, öğretmenlerin Kur'an eğitimiyle ilgili çeşitli konulardaki algılarını ortaya çıkaracak sorular da yöneltilmiştir.

1. Okulla İlgili Değerlendirmeleri

Fıkıh âlimlerinin bir kısmı, İslam fıkhına göre, kadının-bedeninin diğer azaları gibi- sesinin de namahrem erkeklere haram olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁹² Bu gerekçeyle kız öğrenciler, erkeklerin bulunduğu ortamlarda Kur'an okumamaktadırlar.⁹³ Ancak bu durum, eğitimin karma yapıldığı öğretim kurumlarında, Kur'an derslerinin işlenişinde birtakım zorlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁹⁴ Araştırmada, anket yapılan kurumların tamamında -en azından Kur'an derslerinde- eğitimin karma olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, çalışmada öğretmenlere, karma eğitimin, Kur'an öğretimine etkisini tespit edebilmek amacıyla bir soru yöneltilmiştir. Ankete katılanların 6'sı (%2,5) bu soruya cevap vermemiştir. Geriye kalanların 220'si (%93,2), Kur'an öğretiminde sınıfların kız-erkek şeklinde ayrılmasının, bu eğitime olumlu katkı yapacağını ifade etmiş; 16'sı (%6,8) ise bu ayrımın Kur'an derslerine olumlu yönde katkı yapmayacağını savunmuştur.

Ankette öğretmenlere, İmam Hatip Ortaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Kur'an eğitimi seviyesinden memnun olup olmadıkları sorulmuş; fakat 10 kişi (%4,1) bu soruyu cevapsız bırakmıştır. 26 eğitimci (10,7), İmam Hatip Ortaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki öğrencilerin Kur'an okuma seviyelerinden memnun olduklarını belirtmiştir. Geriye

92 Konuyla ilgili tartışmalar için bk. İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhîm, *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*, y.y., y.y., I, 285; Cezerî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İyâz, *Kitâbü'l-fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba*, Beyrut 2003, I, 175, V, 53.

93 Yukarıdaki bölümlerde de ifade edildiği üzere, Kur'an derslerinde başarılı olabilmek için öğrencilerin, dersin hocası tarafından birebir dinlenmesi ve hatalarının düzeltilmesi gerekmektedir. Fakat öğrencilerin genelinin -psikolojik gerekçelerle olsa gerek- arkadaşları arasında, özellikle karşı cinsin de bulunduğu bir ortamda hatalarının düzeltilmesinden rahatsız oldukları gözlenmektedir. Bu bağlamda sadece kız öğrencilerin, erkek öğrencilerin bulunduğu ortamlarda Kur'an tilâvetinden sakınmadıklarına; erkek öğrencilerin de kızların bulunduğu sınıflarda Kur'an okumak istemediklerine şahit olunmaktadır. Bu nedenle, Kur'an öğretiminin söz konusu özelliğinden dolayı -sadece bayanların dini hassasiyetleri açısından değil, aynı zamanda kız ve erkek öğrencilerin genelinin psikolojik bakımından kendilerini daha rahat hissedebilmeleri için- Kur'an derslerinde sınıfların kız-erkek şeklinde ayrılmasının, bu eğitimin seviyesinin yükseltilmesinde önemli bir rol oynayacağı söylenebilir.

94 Meselâ Kur'an eğitimi önemli bir metot olan toplu kıraat, kız-erkek karma sınıflarında sağlıklı bir şekilde uygulanamamaktadır. Zira kız öğrenciler, erkek öğrencilerin bulunduğu ortamda/sınıfta, Kur'an okumamaktadırlar. Öyle ki; bir âyeti okumak bir tarafa, tek bir harfin telaffuzundan dahi imtina etmektedirler. Çoğu zaman, sadece bu durum bile Kur'an hocasının elini kolunu bağlamak için yeterli olmaktadır. Bu nedenle Kur'an eğitimi sınıfların kız-erkek şeklinde ayrılmasının, bu derslerin verimliliği açısından önem arz etmektedir.

kalan 206 öğretmen (%85,1) ise söz konusu okullardaki Kur'ân eğitiminin mevcut seviyesinden memnun olmadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca ankette, öğretmenlerin, öğrencilerin Kur'ân derslerine gösterdiği ilgiden duyduğu memnuniyet de sorgulanmıştır. Bu soruya 242 katılımcının, 215'i (%88,8) cevap vermiş; 27'si (%11,2) ise bu konuda kanaat belirtmemiştir. Meseleyle ilgili düşüncelerini aktaran öğretmenlerin memnuniyetinin %10 ile %100 arasında değişkenlik gösterdiği; bununla birlikte öğretmenlerin, konuyla ilgili memnuniyetinin ortalamasının %57,4 olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler, İmam Hatip Ortaokulları ve Anadolu İmam Hatip Liseleri öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun (%85,1) da bu kurumlardaki Kur'ân eğitimi seviyesinden memnun olmadığını; ayrıca öğretmenlere göre, öğrencilerin Kur'ân tilâvetine olan ilgilerinin düşük olduğunu göstermektedir. Esasen, anketin öneriler kısmında öğretmenlerin yapılmasını istediği bazı tavsiyeler, onların da bu durumun farkında olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Kendisiyle İlgili Değerlendirmeleri

Çağdaş eğitim bilimleri yaklaşımlarında her ne kadar öğrenci merkezli bir öğretim anlayışı benimsenmiş olsa da eğitimde hocaların önemi hiçbir zaman göz ardı edilmemektedir. Öğretmen ister bir rehber, isterse eğitimde baş aktör olarak kabul edilsin, eğitimin kalitesi, o dersi öğretecek öğretmenin iyi yetişmiş, donanımlı bir eğitimci olmasına bağlıdır. Özellikle uygulama gerektiren derslerde öğretmenin mahareti, eğitimin kalitesini doğrudan etkileyen en temel unsur olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle yapısı itibarıyla -ses eğitimine dayalı uygulamalı bir ders olması açısından- kendisinde zorluk bulunan Kur'ân eğitiminde mahir bir hocaya olan ihtiyaç had safhadadır. Bir Kur'ân hocasının, her şeyden önce, bizzat kendisinin Kur'ân-ı Kerim'i usulüne uygun olarak okuyabilmesi; daha sonra da bunu öğrencilerine aynı şekilde, muhatabın veya grubun yapısına uygun metotlarla öğretmesi, bu eğitimin doğasında bulunan bir gerekliliktir.

Kur'ân eğitiminde hocaya duyulan bu ihtiyaç nedeniyle öğretmenlere, kendilerini değerlendirmeleri istenen bazı sorular yöneltilmiştir. Bu sorularla, İmam Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde görev yapan meslek dersleri öğretmenlerinin, Kur'ân hocalığı açısından, kendilerini ne kadar yeterli gördükleri ve Kur'ân eğitimi konusunda onları desteklemek için düzenlenecek programlara katılmak isteyip istemediklerinin tespiti amaçlanmıştır. Bu nedenle öğretmenlere, Kur'ân derslerinde ehil bir hocaların, sınıf başarısındaki rolünün ne kadar olduğu sorulmuştur:

Tablo-4: Sizce, Kur'ân eğitiminde ehil bir hocaların, sınıf başarısındaki rolü ne kadardır?

	N	%
%15-40	9	3,7
%50-60	39	16,1
%70-80	82	33,8
%85-90	58	24,0
%95-100	38	15,8
Cevapsız	16	6,6
Toplam	242	100

Bu soruya 16 kişi (%6,6) cevap vermemiştir. Geri kalan 226 katılımcı (%93,4) ise Kur'ân

dersinde ehil bir hocanın sınıf başarısına katkısı için -Tablo-4'te görüldüğü üzere- %10 ile %100 arasında oranlar belirtmiştir. Onların belirttiği bu oranların ortalamasına göre, Kur'an derslerinde alanında uzman bir hocanın sınıf başarısına katkısı %77,7'dir. Konuyla ilgili diğer bir soru, öğretmenlerin, ideallerindeki bir Kur'an hocasıyla mukayese yaptıklarında, kendilerini ne kadar yeterli gördükleriyle ilgilidir.

Tablo-5: İdealinizdeki bir Kur'an hocasıyla mukayese ettiğinizde, kendinizi ne kadar yeterli görüyorsunuz?

	N	%
%0-30	21	8,6
%40-50	40	16,5
%60-70	76	31,5
%75-85	61	25,2
%90-100	21	8,6
Cevapsız	23	9,5
Toplam	242	100

23 (%9,5) öğretmen bu soruya cevap vermemiştir. Tablo-5'te görüldüğü üzere 219 (%90,5) kişi ise kendi yeterlikleri için %0 ile %100 arasında değerler vermiştir. Neticede öğretmenlerin kendilerini değerlendirdikleri bu soruya verdikleri cevaplardan elde edilen yeterlik ortalaması %64,6 olarak tespit edilmiştir.

Kur'an eğitiminin hem teorik hem de uygulama şeklinde temelde iki bölümden oluştuğu yukarıda anlatılmıştı. Ankette, öğretmenlerin bu iki alandaki durumlarını tespit etmek için de sorular sorulmuştur. Bu çerçevede onlara; tecvid, mahreç ve telaffuz konularının teorik bilgilerinde eksiklerinin olup olmadığı sorulmuştur:

Tablo-6: Tecvid, mahreç ve telaffuz konularının teorik bilgilerinde eksiklerinizin olduğunu düşünüyor musunuz? (A) Evet, bazı konularda eksiklerim var. (B) Hayır.

	N	%
Evet	175	72,3
Hayır	64	26,4
Cevapsız	3	1,2
Toplam	242	100

Görüldüğü gibi, 3 kişi (%1,2) bu soruya cevap vermemiştir. 175 öğretmen (%72,3), belirtilen hususlarda eksiklerinin olduğunu; 64 (%26,4) kişi ise bu konularda bilgi eksiklerinin bulunmadığını ifade etmiştir.

Kur'an eğitiminde uygulamanın, doğru bir okuyuş için vazgeçilmez olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ankete katılanlara; tecvid, mahreç ve telaffuz konularının pratikte uygulanması noktasında eksiklerinin olup olmadığı da sorulmuştur:

Tablo-7: Tecvid, mahreç ve telaffuz konularının pratikte uygulanması noktasında eksiklerinizin olduğunu düşünüyor musunuz? (A) Evet, bazı konularda eksiklerim var. (B) Hayır.

	N	%
Evet	169	69,8
Hayır	71	29,3
Cevapsız	2	0,8
Toplam	242	100

Yukarıda görüldüğü üzere, 2 kişi (%0,8) bu soruya cevap vermemiştir. 169 öğretmen (%69,8), belirtilen hususların uygulanmasında bazı eksiklerinin olduğunu; 71 (%29,3) kişi ise bu alanda eksiklerinin bulunmadığını ifade etmiştir.

Kur'an tilâvetinde takip edilen -hadr (süratli), tedvir (orta hızda) ve tahkik (yavaş) olmak üzere- üç seyir bulunmaktadır. Bu üç usulün her birisinin kendisine özgü birtakım kuralları vardır ve Kur'an okurken bu üç yoldan birini takip etmek gerekmektedir.⁹⁵ Dolayısıyla Kur'an okurken takip edilen üç yolun kurallarının neler olduğunu hem bilmek hem de bunları doğru bir şekilde uygulamak önem arz etmektedir. Bu nedenle öğretmenlere, Kur'an okurken takip edilen seyirler hakkında yeterli bilgiye ve bunları uygulama pratiğine sahip olup olmadıkları sorulmuştur:

Tablo-8: Kur'an okurken takip edilen seyirler (hadr, tedvir, tahkik) hakkında yeterli bilgiye ve bunları uygulama pratiğine sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz? (A) Evet. (B) Hayır, bu konularda eksiklerim olduğunu düşünüyorum.

	N	%
Evet	75	31,0
Hayır	159	65,7
Cevapsız	8	3,3
Toplam	242	100

Bu soruya, 8 kişi (%3,3) cevap vermemiştir. 75 (%31) öğretmen bu konuda eksiklerinin olmadığını; 159 (%65,7) kişi ise bahsi geçen konuda eksiklerinin olduğunu ifade etmiştir. Öğretmenlerin; Kur'an tilâvetinde takip edilen seyirler hakkındaki bilgi ve bunları uygulama becerilerinin oranını; tecvid, mahreç ve telaffuz konularındaki oranlarla- hem bilgi hem de uygulama açısından- genel olarak paralellik arz ettiği görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin çoğunun, Kur'an eğitiminde (pratik ve teorik açıdan) birtakım eksiklerinin olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁶

Ankette, öğretmenlerin Kur'an derslerindeki yeterlikleri açısından kendi meslektaşlarını değerlendirmeleri istenmiş; bu çerçevede İmam Hatip Ortaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Kur'an eğitimi seviyesini daha iyi hale getirmek için, bu kurumlarda Kur'an

95 Detaylı bilgi için meselâ bk. Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 176-181; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 325-328; Gülle, *Tecvid İlmî*, s. 451-454.

96 Son üç soruya cevap verenler arasında, konuyla ilgili eksiklerinin olduğunu söyleyenlerin oranının ortalaması % 70,5 olmaktadır.

derslerini yürüten öğretmenlerin, tilâvet konusunda yetkin bir hocadan talimdersleri almaları gerektiğini düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur:

Tablo-9: İmam Hatip Liselerindeki ve Ortaokullarındaki Kur'an eğitimi seviyesini daha iyi hale getirmek için, bu kurumlarda Kur'an derslerini yürüten öğretmenlerin, tilâvet konusunda yetkin bir hocadan talim (tecvid ve tashih-i huruf) dersleri almaları gerektiğini düşünüyor musunuz? (A) Evet, buna ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. (B) Hayır.

	N	%
Evet	220	90,9
Hayır	18	7,4
Cevapsız	4	1,7
Toplam	242	100

Tablo-9'da görüldüğü üzere, bu soruyu, 4 kişi (%1,7) cevapsız bırakmıştır. Katılımcıların 220'si (%90,9), meslektaşlarının Kur'an eğitimi konusunda destek almaya ihtiyaçları bulunduğunu düşündüklerini belirtmiş; buna karşın 18 kişi (%7,4) ise öğretmenlerin, Kur'an eğitimi konusunda herhangi bir desteğe ihtiyaç duymadığını ifade etmiştir. Çalışmada, öğretmenlerin Kur'an eğitimindeki yetkinlikleri konusunda meslektaşlarını değerlendirmelerinin ardından, bizzat kendileri hakkındaki kanaatleri de sorgulanmıştır. Bu amaçla onlara, Kur'an derslerinin işleniş düzeyini artırabilmek düşüncesiyle, tilâvet konusunda uzman bir hocadan destek almaya ihtiyaç duyup duymadıkları sorulmuştur:

Tablo-10: Kur'an derslerinin işleniş düzeyini artırabilmek düşüncesiyle, tilâvet konusunda uzman bir hocadan destek almaya ihtiyaç duyuyor musunuz? (A) Evet. (B) Hayır.

	N	%
Evet	196	81,0
Hayır	43	17,8
Cevapsız	3	1,2
Toplam	242	100

Tablo-10'da gösterildiği üzere bu soruya, ankete katılan 3 kişi (%1,2) cevap vermemiştir. Geriye kalanların 196'sı (%81,0) böyle bir desteğe ihtiyaçlarının olduğunu; 43'ü (%17,8) ise buna gerek duymadıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin, meslektaşlarını değerlendirdiklerinde hissettikleri eksikliğin, kendilerinininkinden daha fazla (%9,9) olduğu görülmektedir.

Ankette, Kur'an eğitimi konusunda birtakım eksiklerinin bulunduğunu ifade eden öğretmenlerin, bunları telafi etme konusunda istekli olup olmadıkları da sorgulanmıştır. Bu bağlamda onlara, Kur'an tilâveti konusunda deneyimli bir hoca tarafından, sadece İmam Hatip öğretmenlerine yönelik bir Kur'an eğitimi programı düzenlenmesi durumunda, dersin yapılacağı mekân ve zaman da kendileri için uygun olmak kaydıyla, bu derslere katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur:

Tablo-11: Kur'ân tilâveti konusunda deneyimli bir hoca tarafından, sadece İmam Hatip öğretmenlerine yönelik bir Kur'ân eğitimi programı düzenlenmesi durumunda, dersin yapılacağı mekân ve zaman da size uygun olmak kaydıyla, bu derslere katılmak ister misiniz? (A) Katılıyorum. (B) Hayır.

	N	%
Katılıyorum	198	81,8
Katılmam	37	15,3
Cevapsız	7	2,9
Toplam	242	100

Tablo-11'de görüldüğü üzere, bu soruya ankete katılanların 7'si (%2,9) cevap vermemiştir. Ankete katılan öğretmenlerin 198'i (%81,8: bu soruya cevap verenlerin %84,3'ü) bu çerçevede yapılacak bir derse katılmak istediğini; 37'si (%15,3) ise katılmayacaklarını belirtmiştir. Buna göre İmam Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde görev yapan Kur'ân hocalarının, kendi eksiklerinin farkında oldukları ve bunları telafi etmek istedikleri görülmektedir.

3. Kur'ân Eğitimiyle İlgili Çeşitli Konulardaki Algıları

Toplumun genelinde, Kur'ân eğitimiyle ilgili birtakım yanlış algılar bulunmaktadır. İnsanların hafızasında/şuuraltında oluşan bu yanlış algıların, Kur'ân eğitiminin önünde engel teşkil ettiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmada öğretmenlerin, Kur'ân eğitimiyle ilgili çeşitli konulardaki algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda onların, Kur'ân'ı doğru okumakla, güzel sesli olmak arasında sıkı bir ilişki bulunup bulunmadığı yönündeki algıları sorgulanmıştır:

Tablo-12: Kur'ân'ı doğru okumakla güzel sesli olmak arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu düşünüyor musunuz? (A) Evet, Kur'ân'ı doğru okumak için güzel sesli olmak gerekir. (B) Hayır, isteyen herkes Kur'ân'ı doğru/düzgün okuyabilir.

	N	%
Evet	35	14,5
Hayır	205	84,7
Diğer	1	0,4
Cevapsız	1	0,4
Toplam	242	100

Bu soruya bir kişi (%0,4) cevap vermemiş; bir öğretmen (%0,4) seçeneklerde sunulandan farklı bir cevap yazmıştır. Tablo-12'de görüldüğü üzere, diğer katılımcıların 35'i (%14,5) güzel sesli olmakla Kur'ân'ı doğru okumak arasında bir ilişkinin olduğunu düşündüklerini; 205'i (%84,7) ise isteyen herkesin Kur'ân'ı doğru okuyabileceğine inandıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin verdiği bu cevaplardan, onların genelinin (%84,7), Kur'ân'ı usulüne uygun olarak okuyabilmek için güzel sesli olmayı ön şart olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, toplumda yaygın olan yanlış bir kanaatin, öğretmenlerin genelinde bulunmadığını göstermektedir.

Yukarıda, sadece hafız olmanın, Kur'ân'ı usulüne uygun olarak okuyabilmek ve öğretebilmek için yeterli bir kazanım olmadığı ifade edilmişti. Ankete katılanlara, yetkin bir Kur'ân hocası

olabilmek için, hafızlığın yanı sıra, tilâvet konusunda uzman bir hocadan talim (tecvid ve tashîh-i hurûf) dersleri de almak gerektiğini düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. Bu soruyu 5 kişi (%2,1) cevapsız bırakmıştır. 227 öğretmen (%93,8), işinin ehli bir Kur'ân hocası olabilmek için, hafızlığın yanı sıra, tilâvet konusunda uzman bir hocadan talimdersleri almak gerektiğini belirtmiş; buna karşın 10 (%4,1) katılımcı ise bu iş için hafızlığın yeterli olduğunu söylemiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar, onların genelinin (%93,8), pek çok hafızdan bile farklı olarak, bu konuda da doğru bir yaklaşım içinde bulduklarını ortaya koymaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere kişinin bizzat ders aldığı hocasının ve işin ehli diğer kurrânın tilâvetini dinlemesi, Kur'ân eğitiminde önemli bir metottur. Ancak sadece fem-i muhsin olan hocayı/hocaları dinlemenin, Kur'ân'ı doğru okuma becerisi kazanmak için tek başına yeterli olmadığı işin ehline her vesileyle vurgulanmıştır. Buna rağmen toplumda, özellikle kasetten veya on-line ve dijital imkânlardan yararlanmak suretiyle Kur'ân öğrenmeye çalışan çok sayıda insan bulunmaktadır. Öyle ki bazı öğretmenlerin de aynı hataya düştükleri bilinmektedir.⁹⁷ Bu nedenle ankette katılımcıların, Kur'ân'ı doğru okuyan hocaları sadece dinlemek suretiyle düzgün bir şekilde Kur'ân tilâvetinin öğretilebileceği fikrine kani olup olmadıkları sorulmuştur:

Tablo-13: Kur'ân'ı doğru okuyan hocaları sadece dinlemek suretiyle düzgün bir şekilde Kur'ân tilâvetinin öğretilebileceğini düşünüyor musunuz? (A) Evet, bunun için dinlemek yeterli olur. (B) Hayır, sadece dinlemek yeterli olmaz.

	N	%
Evet	13	5,4
Hayır	225	93,0
Cevapsız	4	1,7
Toplam	242	100

4 öğretmen (%1,7), konuyla ilgili kendilerine yöneltilen bu soruya cevap vermemiştir. Geriye kalanlardan 13'ünün (%5,4), Kur'ân'ı doğru okumayı öğrenmek için dinlemeyi yeterli görmesine karşın 225 kişi (%93), bunun yeterli olmayacağını ifade etmiştir. Bu soruya verilen cevaplardan, ankete katılanların büyük çoğunluğunun (%93), konuyla ilgili algılarının doğru olduğu anlaşılmıştır.

Kur'ân hocalığı yapmak, sınırları belli olması hasebiyle, pek çok insan tarafından, kolay bir meslek olarak görülmektedir. Zira netice itibariyle yapılacak iş, bir Kitap'ın okunması-okutulması ile bir de özet bir tecvid kitabının bilinmesinden ibaret gözükmektedir. Bunun dışında derse önceden hazırlanmak, konuları sürekli olarak anlatmak zorunda kalmak, yazılı hazırlamak ve onları okumak gibi pek çok mesele, Kur'ân derslerini veren öğretmenlerin müstağni kaldıkları bir durum olarak telakki edilmektedir. Öyle ki; bu ve benzer gerekçelerle bazı öğretmenlerin, Kur'ân dersi hocalığını tercih ettikleri ifade edilmektedir. Çünkü onlara göre Kur'ân dersleri, önceden hazırlık gerektirmeyen, yazılısı olmayan ve neredeyse sürekli olarak öğrencilere okutmak suretiyle idare edilen -öğretmenin sadece dinlediği- rahat bir ders olarak

97 Örneğin, çeşitli vesilelerle görüştüğümüz öğretmenlerin bir kısmı, kendileri bu alanda yeterli olmadıkları için, Kur'ân derslerinde öğrencilerine dijital ve online materyallerden Kur'ân tilâvetini bol bol dinlettiklerini, bu faaliyet kapsamında, öğrencilere dinletmek amacıyla değişik tavırlara/yorumlara sahip farklı okuyucuları seçtiklerini ve bu yolla onlara eğitim vermeye çalıştıklarını söylemektedir.

görülmektedir.⁹⁸ Bazı eğitimcilerde bulunduğu ifade edilen bu yaklaşım tarzının, ankete katılan öğretmenler arasındaki durumunu tespit edebilmek amacıyla onlara, Kur'ân derslerinde hocalık yapmanın mı, diğer derslerde öğretmenliğin mi daha kolay olduğu sorulmuştur. Ancak, onların 16'sı (%6,6) bu soruyu cevapsız bırakmış; 3'ü (1,2) ise kendilerine sunulan şıkların dışında başka cevaplar vermiştir. Geriye kalanların 45'i (%18,6) Kur'ân derslerinde hocalık yapmanın; 178'i ise (%73,6) diğer derslerde öğretmenliğin daha kolay olduğunu belirtmiştir. Burada şunu da ifade etmekte fayda bulunmaktadır:Paragrafın başında ifade ettiğimiz düşüncede olan bazı eğitimciler bulunmakla birlikte, Kur'ân dersinin daha kolay olduğunu ifade edenlerin, anketteki bu şıkkı tercih etmelerinin sebebi, yukarıda bizim yaptığımız açıklamalardan farklı bir düşünce de olabilir. Anketin değerlendirilmesinde bu ihtimalin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Zira ankette onlara, neden böyle düşündükleri sorulmamıştır.

F. Dersin İşlenişi Esnasındaki Tutumlar

Öğrencilerin Kur'ân eğitiminde başarılı olmalarında, öğretmenlerin hem bilgi-beceri yeterliklerinin hem de dersteki tutumlarının önemli bir paya sahip olduğu yukarıda ele alınmıştı. Öğretmenin, eğitimdeki bu önemli rolünden dolayı, ankete katılanlara, eğitimcilerin Kur'ân derslerindeki tutumlarına dair bazı sorular yöneltilmiştir.

Kur'ân dersi öğretmenliğini, öğrencilere müfredattaki ezberleri yaptırmaktan ibaret saymanın, Kur'ân-ı Kerim'i usulüne uygun okumaya katkısının pek az olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Kur'ân eğitimi verilen kurumlardaki pek çok hocanın, Kur'ân derslerindeki önceliklerinin, öğrencilere bazı süre ve âyetleri ezberletmek olduğuna şahit olunmaktadır. Ancak, pratik uygulama gerektiren bir derste öncelikli olarak yapılması gereken, o öğrencilerin en doğru şekilde Kur'ân okumalarını sağlamak; daha sora mümkün merteye ezberlerini artırmak olmalıdır. Zira öğrencilere -meselâ- ihfâ'nın sözlük ve terim anlamları öğretiliyor, ancak pratik olarak onu doğru telaffuz etmeleri sağlanamıyorsa, hocanın bu derste başarılı olduğu söylenebilir mi? Bu öğretmenin müfredatta önerilen bazı sureleri talebeye ezberletip, bazı sureleri yüzüne okutması ve tecvidin teorik bilgilerini öğrencilere öğretmesi -yukarıda bahsedilen eksikle birlikte- onu başarılı kılmak için yeterli olur mu?Onun yetiştirdiği bu öğrenciler, din hizmetlerinde başarıyla görev yapabilir mi? Bu nedenleöğretmenlerin, Kur'ân derslerindeki önceliklerinin ezber mi, doğru okuma mı olduğu sorgulanmıştır:

Tablo-14: Kur'ân derslerindeki önceliğiniz mümkün merteye çok ezber yaptırmak mıdır; yoksa öğrencilerin Kur'ân'ı doğru bir şekilde okuyabilmelerini sağlamak mıdır? (A) Ezber. (B) Düzgün okuma becerisini kazandırma.

	N	%
Ezber	3	1,2
Düzgün okuma	227	93,8
Diğer	8	3,3
Cevapsız	4	1,7
Toplam	242	100

98 Benzer değerlendirmeler için bk. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 48.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, araştırmaya katılanlardan 4'ü (%1,7) bu soruya cevap vermemiş; 8'i (%3,3), ankette kendilerine sunulan seçeneklerin dışında başka cevaplar yazmıştır. Geriye kalanların 3'ü (%1,2), Kur'an derslerindeki önceliklerinin ezber; diğerleri (N=227; %93,8) ise öğrencilerine Kur'an'ı düzgün bir şekilde okuyabilme becerisi kazandırmak olduğunu belirtmiştir. Anketten elde edilen bu sonuç, İmam Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde Kur'an dersi veren öğretmenlerin genelinin, bahsi geçen konuda, doğru bir tutum içinde olduklarını göstermektedir.

Yine yukarıda ele alındığı üzere, Kur'an öğretiminde başarının yolu, arz ve semâ metodunun birlikte uygulanmasından geçmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin sınıflarda hangi sıklıkla Kur'an okuduklarını (arz) tespit etmek amacıyla onlara bir soru yöneltilmiştir:

Tablo-15: Derslerde kendiniz hangi sıklıkla Kur'an okursunuz?

	N	%
Çok sık	63	26,0
Sık sık	68	28,1
Bazen	52	21,5
Az	28	11,6
Hiç	1	0,4
Cevapsız	30	12,5
Toplam	242	100

Tablo-15'te görüldüğü üzere, ankete katılanların 30'u (%12,4) bu soruya cevap vermemiş; bir tanesi (%0,4) derslerde Kur'an'ı hiç okumadığını ifade etmiştir. Kur'an derslerinde; öğretmenlerin 28'i (%11,6) az, 52'si (%21,5) bazen, 68'i (%28,1) sık sık ve 63'ü (%26) çok sık Kur'an okuduklarını belirtmiştir. Kur'an eğitiminde -bir fem-i muhsinden ders almakla birlikte- işin ehli okuyucuları dinlemenin de bu eğitime katkı sağladığı, işin ehli hocalar tarafından vurgulanmaktadır. Bu nedenle ankete katılanlara, kendi okuduklarının haricinde, Kur'an derslerinde dijital veya on-line materyallerden de yararlanıp yararlanmadıkları sorulmuş; fakat 13 öğretmen (%5,4) bu soruya cevap vermemiştir. Buna cevap verenlerin 200'ü (%82,6) Kur'an derslerinde dijital veya on-line materyallerden faydalandıklarını; 29'u (%12) ise bu araçlardan istifade etmediklerini belirtmiştir.

Kur'an eğitiminde önce hocanın bir âyet veya daha az bir miktar okuyup, hemen peşinden ders alan grubun, hocanın okuduğu aynı yeri, onu taklit ederek okumasına toplu kıraat/okuma denilmektedir. Bu metodun, hem arz ve semâ metodlarını birleştirmesi hem de kalabalık öğrenci grubu için daha pratik bir yöntem olması hasebiyle, pek çok faydaları bulunmaktadır. Ayrıca bu yöntem, öğrencinin, hocadan duyduğu doğru sesleri hemen tekrar/taklit etmesine imkân sağladığı için de Kur'an eğitiminde önemli bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle öğretmenlere, Kur'an derslerinde toplu/koro kıraat yönteminden yararlanıp yararlanmadıkları sorulmuştur. Katılımcılardan 15'i (%6,2) bu soruyu cevapsız bırakmış; bir tanesi (%0,4), bu soruya ankette kendilerine sunulan seçeneklerden farklı bir cevap vermiştir. Diğer öğretmenlerin 227'si

(%93,8) Kur'ân derslerinde bir eğitim metodu olarak toplu kıraat yaptıklarını; 15'i (%6,2) ise Kur'ân derslerinde bu yöntemi kullanmadıklarını ifade etmiştir.

Yukarıda, büyük oranda ses eğitimine dayanması nedeniyle, Kur'ân eğitiminin zamana yayılması gerektiğine temas edilmişti. Ayrıca önceden öğrenilen okuma biçimlerinin ve harfleri telaffuz keyfiyetlerinin de doğru seslerin öğrenciler tarafından seslendirilebilmesini zorlaştırdığı (ileriye ket vurma) ifade edilmişti. Kur'ân eğitiminin bu durumunun, İmam Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde görev yapan öğretmenler tarafından dikkate alınıp alınmadığını saptamak amacıyla onlara, yeni bir tecvid konusu anlattıklarında, öğrencilerden anlatılan bu yeni konuyu hemen uygulamalarını bekleyip beklemedikleri sorulmuş; fakat katılımcıların 11'i (%4,5) bu soruya cevap vermemiştir. Öğretmenlerin 209'ü (%86,4), öğrencilerin zamanla bu uygulamaları yapabileceklerini düşündüklerini söylemiştir. Buna karşın 22 (%9,1) kişi, tecvid konularından herhangi biri anlatıldığında, öğrencilerin bunu hemen uygulamalarını beklediklerini ifade etmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan, onların çoğunluğunun (%86,4), Kur'ân eğitiminin zamana yayılması gereken bir eğitim süreci olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

Kur'ân'ın temel hedefinin, insanlığın hidayeti olduğu bilinen bir gerçektir.⁹⁹ Bu nedenle onun ne dediğinin, Müslümanlar tarafından bilinmesi gerekmektedir. Bu itibarla İmam Hatip Ortaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Kur'ân derslerinde öğrencilere, okunan veya ezberlenen sûre veya âyetlerin manalarının da açıklanması önem arz etmektedir. Bundan dolayı, ankete katılanlara, Kur'ân derslerinde, ezberden veya yüzüne okunan bölümleri anlamaya yönelik bir çalışma yapıp yapmadıkları sorulmuş; ancak 12 öğretmen (%5) bu soruya cevap vermemiştir. Bu soruyu cevaplayan Kur'ân hocalarının 14'ü (%5,8) Kur'ân derslerinde, okunan bölümlerinin anlamına yönelik bir çalışma yapmadıklarını belirtmiştir. Geriye kalan 216 (%89,3) öğretmen ise, Kur'ân tilâvetinin yanı sıra, okununun süre ve âyetlerin anlaşılması için de zaman ayırdıklarını ifade etmiştir.¹⁰⁰

Anadolu İmam Hatip Liselerinde verilen meslek derslerinden üniversite sınavlarında soru çıkmadığı için, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin önemli bir bölümü, enerjilerini -büyük oranda- üniversite sınavlarına hazırlanmaya vermektedir.¹⁰¹ Bu nedenle üniversiteye hazırlanan öğrencilerin bir kısmı, okuldaki derslerde bile test çözmeye gayret etmektedirler. Bir kısım meslek dersleri öğretmenlerinin de öğrencilerin bu çalışmalarına derslerinde müsaade ettikleri bazı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.¹⁰² Bahsedilen bu durumun, Kur'ân dersleri için de geçerli olup olmadığını tespit amacıyla öğretmenlere, Kur'ân derslerinde (veya dersin bir bölümünde) öğrencilerin başka derslere çalışmasına yahut üniversite sınavlarına hazırlanmasına müsaade edip etmedikleri sorulmuştur:

99 Ayrıntılı bilgi için bk. Çelik, Ömer, *Kur'ân'a Göre Kur'ân-ı Kerim ve Muhatapları*, (yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul 1997, s. 119-123.

100 Ancak, Kur'ân derslerinde, okunan bölümlerin anlaşılması için de gayret etmek gerekmele birlikte, bu iş için 3-5 dakikalık bir zaman ayrılmalı; bu derslerin temel hedefinin, Kur'ân'ın doğru bir şekilde tilâvet edilmesi olduğu sürekli olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun için okunan veya ezberlenen bölümlerin muhtevasına özet bir şekilde ve hızlıca göz atılmalı; bunların geniş izahları, tefsir derslerine havale edilmelidir. Aksi halde Kur'ân derslerinin, tilâvet dersi olmaktan çıkacağı ve tefsir dersine dönüşeceği unutulmamalıdır.

101 Bozan, İrfan, *Devlet ile Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri... Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı...*, İstanbul 2007, s. 36.

102 bk. Öcal, "İmam-Hatip Liselerinde Din Öğretimi (Tarihi Süreci ve İstatistikî Yapı)", s. 600-601.

Tablo-16: Kur'an derslerinde (veya dersin bir bölümünde) öğrencilerin başka derslere çalışmasına yahut üniversite sınavlarına hazırlanmasına müsaade eder misiniz? (A) Evet. (B) Hayır, buna izin vermem.

	N	%
Evet	70	28,9
Hayır	152	62,8
Diğer	11	4,5
Cevapsız	9	3,7
Toplam	242	100

Ankete katılan öğretmenlerin 9'u (%3,7) bu soruyu cevapsız bırakmış; 11'i (%4,5) kendilerine sunulan seçeneklerin dışında cevaplar vermiştir. Tablo-16'da da görüldüğü üzere, onların 70'i (%28,9) buna izin verdiklerini; 152'si (%62,8) ise Kur'an derslerinde öğrencilerin Kur'an'ın dışında başka bir şeyle meşgul olmalarına izin vermediklerini bildirmiştir. Esasen öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan, onların %62,8'inin, öğrencilerin Kur'an derslerinde başka derslere çalışmalarına izin vermedikleri anlaşılmaktadır. Geriye kalanların (%37,2) ise, az ya da çok, Kur'an derslerinde öğrencilerin başka derslerle meşgul olmalarına müsaade ettikleri anlaşılmaktadır.

G. Ders Dışında Kur'an Eğitime Yönelik Faaliyetleri

Kur'an eğitiminin, zamana yayılan ve birebir öğretim yöntemiyle sürdürülmesi gereken bir özellikte olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bu eğitimin, öğretmenler açısından, birebir dinlemeyi zorunlu kılması nedeniyle, Kur'an tilâvetine ayrılan ders saatlerinin bütün öğrencileri dinlemek için yetersiz kaldığı durumlar olmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin, öğrencilerin Kur'an tilâveti açısından istenen seviyeyi yakalayabilmeleriamacıyla, resmî derslerin dışında da öğrencilerle ilgilenmesi gerekebilmektedir. Bu doğrultuda, çalışmaya katılanlara, böyle bir faaliyetlerinin olup olmadığını tespit etmek için de bir soru sorulmuş; ancak katılımcıların 7'si (%2,9) bunu cevapsız bırakmıştır. Ankete katılanların 163'ü (%67,4) böyle bir çalışmalarının olmadığını; 72'si (%29,8) ise bu çerçevede faaliyetlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Yine aynı amaçla öğretmenlere, düzenli bir faaliyet şeklinde olmasa da, öğrencilerin Kur'an eğitimlerine katkı sağlamak amacıyla, ders dışında da onlarla ilgilenip ilgilenmedikleri sorulmuş; onların 22'si (%9,1) bu soruyu cevapsız bırakmış; 2'si (%0,8) ise ankette kendilerine sunulan seçeneklerin dışında cevaplar vermiştir. Katılımcıların 186'sı (%76,9), Kur'an eğitimi konusunda öğrencilere katkı sağlamak için ders dışında da onlarla ilgilendiğini; 32'si (%13,2) ise müfredattaki derslerle yetindiklerini ifade etmiştir. Öğretmenlerin bu sorulara verdikleri cevaplardan, onların genelinin, müfredattan öte düzenli bir şekilde Kur'an eğitim faaliyeti yürütmedikleri; ancak öğrencilerle ders dışında da ilgilendikleri anlaşılmaktadır.

H. Anket Katılımcılarının Önerileri

Çalışmaya katılan öğretmenlere, anketin sonunda, İmam Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde Kur'an eğitiminin seviyesinin yükseltilebilmesi için önerilerinin neler olduğu sorulmuştur. Onların bu konudaki önerileri, aşağıda -tasnif edilmiş olarak- verilmiştir:

Ankete katılan öğretmenler, İmam Hatip öğretmenlerinin, İlähiyat fakültelerindeki öğrencilikleri esnasında aldıkları Kur'ân derslerinin, kendilerinin Kur'ân hocalığı yapabilmeleri için yeterli gelmediğini; bu nedenle onların, alanında uzman bir hocadan ders almaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Pek çok katılımcının, önerilerinde bu duruma işaret ettiği görülmüştür. Bu bağlamda onlar, öğretmenlere; talim derslerinin yanı sıra, Kur'ân öğretim yöntemleri konusunda da seminerlerin düzenlenmesini istemişlerdir.¹⁰³ Ayrıca onlar, önce öğretmenlerin Kur'ân derslerinde kullanabilecekleri dijital ve on-line materyallerin hazırlanmasını; daha sonra da hocaların bunlardan nasıl yararlanabileceklerine dair seminerlerin düzenlenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.¹⁰⁴ Öğretmenlere yönelik düzenlenecek Kur'ân eğitimi faaliyetlerine katılma konusunda istekli olan eğitimciler, bu derslerin gün ve saatleri planlanırken bayan öğretmenlerin çalışma durumlarının da dikkate alınmasını istemişlerdir. Kur'ân hocalığının kendisine has birtakım özelliklerinin bulunduğuna işaret eden bazı öğretmenler, Kur'ân'ı güzel okuyanın, aynı zamanda onu iyi öğreteceği algısının yanlış olduğuna dikkat çekmiş; bunun düzeltilmesi için de çalışmalar yapılmasını istemişlerdir. Yine bu gerekçeyle olsa gerek, bazı katılımcılar, İmam Hatip Ortaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Kur'ân derslerini, bu alanda ehil olan hocaların -tercihen hafızların- ve gönüllü olanların vermesini önermişlerdir. Öyle ki; Kur'ân derslerinde hocanın önemine vurgu yapan bazı katılımcılar, Kur'ân dersini verecek öğretmenlerin, bu ders için yeterliklerinin ölçülmesini ve sadece yeterli görülenlerin Kur'ân dersleri vermelerinin sağlanmasını önermişlerdir.

Araştırmaya katılanlar, Kur'ân'ı doğru okumanın öneminin -hadislerden de destek alınarak- öğrencilere anlatılması, Kur'ân tilâvetinin sevdirmesi ve onların bu eğitime yeterince motive edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Öyle ki onlar; bu motivasyonun ve sevginin sağlanabilmesi için konuyla ilgili kısa filmlerin hazırlanması, öğrenciler arasında Kur'ân okuma yarışmalarının düzenlenmesi, bazen alanında uzman bir hocanın derse veya konferansa davet edilmesi ve okullarda Kur'ân Tilâveti/Kıraati Kulüplerinin kurulması gibi etkinliklerin yapılmasını önermişlerdir. Öğretmenler, öğrencilerin Kur'ân tilâvetlerinin geliştirilebilmesi için, velilerle de işbirliği yapmak gerektiğini, dolayısıyla öğrenci velilerinin de bu konuda bilgilendirilmesinin ve motive edilmesinin şart olduğuna vurgu yapmışlardır. Onlar, Kur'ân hocalarının bizzat kendilerinin, hayatlarında Kur'ân ile olan irtibatları üzerinden öğrencilere örnek olmalarının gerektiğini söylemişlerdir. Kur'ân derslerini veren öğretmenlerin çok sabırlı, gayretli, azimli ve özellikle talebeye karşı nazik olması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bazı katılımcılar, öğrenciyle birebir ilgilenmek gerektiği için, öğretmenlerin Kur'ân derslerini iyi planlaması zorunluluğuna; resmi derslerin yeterli gelmediği durumlarda ise öğrencilere ders dışında da vakit ayırmak gerektiğine işaret etmişlerdir.

Öğretmenler, Kur'ân derslerinde, öğrencilerin Kur'ân'ı düzgün okuyabilme kabiliyeti kazanmasının öncelikli olarak hedeflenmesi; bu nedenle de sınıflarda talim çalışmalarına ve toplu/koro kıraat yöntemine ağırlık verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Yine bu hedefe ulaşabilmek için

103 İmam Hatip Liselerinde görev yapan meslek dersleri öğretmenleri üzerinde yapılan başka çalışmalar da esasen öğretmenlerin, genel olarak ders anlatma/öğretim metotları bakımından kendilerinin hizmetçi eğitim kursları yoluyla desteklenmesini istemektedir. bk. Öcal, Mustafa, "Din Kültürü ve İ. H. Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenleri Hizmetçi Eğitim Kursları Hakkında Bazı Tesbitler ve Teklifler", *Diyanet Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart 1986, cilt: XXII, sayı: 1, s. 15-17.

104 İmam Hatip Lisesi meslek dersleri öğretmenlerinin yeterlikleri üzerine yapılan başka bir çalışma da bahsi geçen kurumlardaki meslek dersleri öğretmenlerinin, sınıf ortamında modern eğitim teknolojisinden yeteri kadar istifade etmediklerini/edemediklerini ortaya koymaktadır (Koç, Ahmet, "İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlikleri Üzerine Bir Araştırma", *C.Ü. İlähiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XIII/2, yıl: 2009, s. 159-160).

öğretmenlerin, Kur'ân derslerinde kendilerinin sık sık okuması ve zaman zaman da öğrencilere, alanında uzman başka okuyucuların tilâvetlerini dinletmesini de önermişlerdir. Katılımcılar, öğretmenlerin, Kur'ân derslerinde teknolojik imkânlardan ve görsel materyallerden de yararlanmasının, bu dersteki verimi artıracığını belirtmişlerdir.

Kur'ân hocalarının derslerde kendi okumalarının yanı sıra öğrencilerin Kur'ân'ı mümkün mertebe çok okumalarına imkân sağlamasını; öğrencilerin topluluk huzurda da Kur'ân okumaya alıştırılabilmesi için uygun ortamların oluşturulmasını önermişlerdir. Onlar, bütün bu Kur'ân tilâveti faaliyetlerinin yanı sıra, ezberlenen veya yüzüne okunan sûrelerin/âyetlerin anlamlarına da temas edilmesi gerektiğine değinmişlerdir.

Ankete katılan öğretmenlerin çoğu, Kur'ân eğitimi için İmam HatipOrtaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki -özellikle İmam Hatip Ortaokullarındaki- ders saatlerinin yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Onlar, müfredatın 4+4+4 eğitim sistemine göre yeniden gözden geçirilmesi; müfredattaki ezber programının hafifletilmesi ve bu kurumların ilk sınıflarında öğrencilerin Kur'ân'ı yüzüne okuma becerilerinin geliştirilmesine, ilerleyen sınıflarda ise ezber programlarına yoğunlaştırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar, Kur'ân derslerinde Kur'ân'ı makamlı olarak tilâvet etmeye ve aşır okumaya da zaman ayrılmasını önermişlerdir.

Öğretmenlerin konuyla ilgili önerilerinin bir kısmı da okul idareleri tarafından yapılabilecek istekler olarak gözükmektedir: Ankette, İmam HatipOrtaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde Kur'ân eğitiminin daha iyi hale getirilebilmesi için öneride bulunan öğretmenlerin neredeyse tamamı, sınıf mevcutlarının asgariye indirilmesi ve sınıfların, öğrencilerin Kur'ân okuma seviyelerine göre oluşturulması gerektiğinde fikir birliği etmişlerdir. Öğretmenler, İmam HatipOrtaokulları ve Anadolu İmam Hatip Liseleri öğrencilerinin Kur'ân tilâvetlerinin geliştirilebilmesi için bu kurumların, Kur'ân kursları ve camilerle işbirliği yapmasının; müfredattaki derslerin dışında, hafta sonu ve yaz kurslarının düzenlenmesinin faydalı olacağını vurgulamışlardır. Bununla birlikte Kur'ân hocalarına, okul içinde her öğrenciyle tek tek ilgilenebilecekleri ortamın oluşturulması ve hafızlık yapmak isteyenlere uygun imkânların hazırlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, zümre öğretmenlerinin birlikte hareket etmelerinin sağlanması; bir öğretmenin, okuttuğu sınıfı, ilerleyen yıllarda da okutmaya devam etmesi; Kur'ân derslerinin, son saatlere konulmamasını önermişlerdir. Bunun dışında onlar, her sınıf için Kur'ân dolaplarının temin edilmesini gündeme getirmişlerdir.

Ankete katılanların bir kısmının önerdiği bazı istekler ise ancak köklü birtakım düzenleme ve değişikliklerle hayata geçirilebilecek niteliktedir: İmam Hatip Ortaokulları ile Anadolu İmam Hatip Liselerinin birbiriyle entegrasyonunun sağlanması; bu okullara kayıt yaptıran öğrenciler için, Kur'ân'ı yüzüne okuyabilme becerisinin, ön şart olarak kabul edilmesi ve Anadolu İmam Hatip Liselerine de -İlâhiyat fakültelerinde olduğu gibi- hazırlık sınıfının konulması, bu tür isteklerdendir.

Sonuç ve Öneriler

Kur'ân, Arapça bir metin olmasına rağmen, onun okunuşunun, Arap dilindeki diğer bütün kitap ve sözlerden -bazı yönlerden- farklılıklar arz ettiği bilinmektedir. Onun tilâvetinin nasıl olması gerektiği, bizzat Hz. Peygamber tarafından, ashabına uygulamalı olarak öğretilmiştir. Kur'ân'ın, Rasûlüllâh'ın öğrettiği şekilde okunmasının, pek çok faydalarının bulunduğu görül-

mektedir. Bunların en önemlisinin, özellikle usulüne uygun olarak okunduğunda, dinleyenlerin Kur'ân'ı başka sözlerle karıştırmasının önüne geçmek olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bundan başka, muhteva açısından mucize olan Kur'ân'ın, usulüne uygun olarak okunmasının, onun lafzen de mucize olduğunun ve icazının ortaya konmasında önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır.

Kıraat ve tecvid âlimleri, Kur'ân tilâvetinin, birtakım nazari bilgileri ve bunların uygulanmasını içinde barındıran bir eğitim olduğunun altını çizmişlerdir. Onlar, bu eğitimde -semâ ve arz olmak üzere- iki metodun bulunduğunu; ancak başarılı bir Kur'ân tilâveti becerisinin kazanılabilmesi için, bu iki metodun birleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Âlimler, Kur'ân eğitiminin ancak müşâfehe yoluyla bir fem-i muhsinden öğrenilebileceğini belirtmişler ve Kur'ân öğretiminde en önemli unsurun, bu alanda mahir bir hoca (fem-i muhsin) olduğuna her vesileyle vurgu yapmışlardır. Nitekim tarih boyunca Kur'ân tilâveti öğretiminin bu şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Öyle ki Hz. Peygamber, hem Kur'ân'ın kendisine has bir okuma şeklinin olmasından dolayı hem de bu eğitimde ehil bir hocanın önemi nedeniyle olsa gerek, ashabına Kur'ân'ı, bu işte mahir olan dört kişiden (Abdullah b. Mesûd, Sâlim, Muâz ve Übey b. Ka'b) öğrenmelerini öğütlemiştir.

Kur'ân eğitimi, ehil hocaların böylesine önemli bir role sahip olmasından dolayı, din eğitimi veren kurumlarda Kur'ân öğretimi için yeterli olmaları, sağlıklı bir Kur'ân eğitimi için önem arz etmektedir. Türkiye'de din eğitimi veren kurumlar arasında en çok öğrenci-İmam Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde bulunmaktadır. Bu nedenle din hizmeti veren kadrolara eleman yetiştiren kurumlardaki öğrencilerin ve toplumumuzun Kur'ân'ı doğru bir şekilde okumalarına katkı sağlamak amacıyla, özellikle İmam Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde Kur'ân dersi veren öğretmenler için destek programlarının düzenlenmesinin faydalı olacağı görülmektedir. Nitekim yapılan anketin neticesinde, bu kurumlarda görev yapan meslek dersleri öğretmenlerinin çoğunun, Kur'ân tilâvetinde -teorik bilgiler ve pratik uygulamalar açısından- kendilerini belli noktalarda istenen düzeyde görmedikleri; fakat bunların telafisi için program(lar) düzenlendiği takdirde, eksiklerini giderme konusunda istekli oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin Kur'ân eğitimi açısından desteklenmesi amacıyla düzenlenecek programların kısa süreli olmaması önem arz etmektedir. Zira Kur'ân tilâveti eğitimi, birkaç haftalık programların yeterli olmadığı; katılımcılara Kur'ân'ı usulüne uygun olarak okuyabilme becerisinin kazandırılabilmesi için uzun süreli Kur'ân eğitim seminerleri düzenlemek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, İmam Hatip Ortaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Kur'ân tilâveti seviyesinin yükseltilebilmesi için düzenlenecek destek programlarının yanı sıra- yapılabilir en köklü değişikliğin, bu kurumlarda görev yapan öğretmenlerin branşlaşmasının sağlanması olduğu anlaşılmaktadır. Zira on bir farklı dersin hocası olma durumunun, onların derslerdeki verimliliğini olumsuz yönde etkileyeceği aşikârdır. Nitekim pek çok araştırmacının da çalışmalarında bu konuya işaret ettiği görülmektedir.

Araştırmada ayrıca, öğretmenlerin çoğunun da İmam Hatip Ortaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Kur'ân eğitimi seviyesinden ve öğrencilerin Kur'ân derslerine gösterdiği ilgiden memnun olmadıkları saptanmıştır. Öğretmenlerin bu iki alandaki memnuniyetsizliklerinin de yine onların ilave programlarla desteklenmesi yoluyla önemli ölçüde giderilebileceği görülmektedir. Zira bahsi geçen her iki durumun da öğretmenler eliyle önemli ölçüde iyileştirilebilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Abdürrazzâk b. Hemmâm, es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmânel-'Azamî, Beyrut 1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût ve diğerleri, Beyrut 2001.
- Akdemir, Mustafa Atilla, "Kıraat Eğitiminde Tarikler", *Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı*, Adapazarı 2006, s. 165-177.
- Alemdar, Yusuf, "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XII, sayı: 1, Sivas 2008, s. 177-212.
- "Teknik ve Estetik Açından Kur'an Öğretme ve Okumaya Dair Bazı Gözlem ve Görüşler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XII, sayı: 1, Sivas 2008, s. 213-252.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Sultân Muhammed, *el-Minehu'l-fikriyye 'alâ metni'l-Cezeriyye*, Mısır 1948.
- Bakılânî, Ebü Bekr Muhammed b. Tayyib, *İcâzü'l-Kur'an*, thk. Ahmed Sakr, Kahire 1963.
- Baktır, Mustafa, "Suffe, *DİA*, XXXVII, 469-470, Ankara 2009.
- Baltacı, Cahit, "Cumhuriyet Döneminde Kur'an Kursları" *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, s. 181-186, İstanbul 1999.
- Bozan, İrfan, *Devlet ile Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri... Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı...*, İstanbul 2007.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. M. el-Hatîb ve diğerleri, Kâhire 1979.
- Cezerî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İyâz, *Kitâbü'l-fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbea*, Beyrut 2003.
- Cüraysî, Muhammed Mekkin Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi ilmi tecvidi'l-Kur'ani'l-Mecid*, Beyrut 2003.
- Çelik, Ömer, *Kur'ân'a Göre Kur'ân-ı Kerîm ve Muhatapları*, (yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul 1997.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Bursa 2013.
- "Lahn", *DİA*, XXVII, 55-56, Ankara 2003.
- Çollak, Fatih, "Reisü'l-Kurrâlık Müessesesi ve Esâmî-i Kurrâ Defteri", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV* (Kıraat İlmi ve Problemleri), s. s. 179-240, İstanbul 2002.
- "Reisü'l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı (1909-1999)", *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu*, s. s. 11-45, Sakarya 2000.
- Çakan, İsmail Lütfi ve diğerleri (röportaj), "Abdurrahman Gürses Hoca ile Kur'an Saatleri", *Altınoluk*, sayı: 15 (Mayıs 1987), İstanbul 1987.
- Dânî, Ebü Amr Osman b. Saîd b. Osman el-Ümevi, *et-Tahdid fi'l-itkân ve't-tecvîd (şerhu kasîdeti'l-Hâkânî fi't-tecvîd)*, thk. Ğânim Kaddûri Hamed, Ummân 2000.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed, Riyad 2000.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Abdülgani, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbeate aşer*, thk. Şa'bân Muhammed İsmâîl, Beyrut 1987.
- Draz, M. Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'an*, trc. Suat Yıldırım, İstanbul 2006.
- Ebü Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, nşr. İzzet Ubeyd ed-De'âs, Âdil es-Seyyid, Beyrut 1997.
- Ebü Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *Tefsiru'l-bahri'l-muhîr*, thk. Â. Abdü'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid, Beyrut 1993.

- Ebü Mücâhid, Abdülaziz b. Abdülfettâh el-Kârî, *Sünenü'l-kurrâ ve menâhicü'l-mücevidîn*, Medine 1993.
- Gülle, Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi*, İstanbul 2005.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî, *Beyânü'îcâzi'l-Kur'ân*, (Muhammed Ahmed Halefullâh, Muhammed Zağlîl es-Selâm; Rummânî, Hattâbî ile Abdülkâhîr Cürcânî'nin îcâzü'l-Kur'ân'a dair yazdıkları üç eseri tahkik etmiş ve *Selâsü resâil fi'îcâzi'l-Kur'ân* adı altında neşretmiştir), Kahire 1955.
- Hayıt, Halit, "Din Öğretiminde Öğretmenlerin Branşlaşma Meselesi", *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu*, s. 141-146, Samsun 1988.
- Hüseynî, Seyyid Cafer, *Esâlibü'l-beyânfi'l-Kur'ân*, Tahran 1992.
- İbn Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Muhammed, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, thk. Ğânim Kadûrî Hamed, Beyrut 2001.
- Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser, Beyrut 2006.
- en-Neşfi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ, Beyrut ts.
- İbn Hibbân, EbûHâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, *Sahîhu İbn Hibbân el-müsnedüs-sahîh ale't-tekâsim ve'l-envâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut 1993.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddîn Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrâhîm el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebî, Beyrut 1971.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğerleri, Kahire 2000.
- İbn Mâce, Muhammed, *Sünenü İbn Mâce*, thk. M. FuâdAbdülbâkî, Kahire 1975.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs et-Temîmî, *Kitâbü's-seb' fi'l-kırâât*, thk. Şevkî Dayf, Kahire 1980.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn Zeyn b. İbrâhîm b. Muhammed Mısırî Hanefî, *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*, y.y.y.y.
- Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, İstanbul 2007.
- Karlık, Halil, "İmam-Hatip Liselerinde Mesleki Eğitimin Geliştirilmesi", *Diyanet Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara 1991, s. 229-237.
- Kılıç, Mustafa, *Zemaşeri'nin el-Keşşâf'ında Kıraat Olgusu*, (yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul 2014.
- Koç, Ahmet, "İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlikleri Üzerine Bir Araştırma", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XIII/2, yıl: 2009, s. 131-174.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut 2006.
- Mersafî, Abdülfettâh Seyyid Acemî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmi'l-Bârî*, Medine 2005.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd-Abdülbâkî, Kâhire 1955.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut 2001.
- Öcal, Mustafa, "Din Kültürü ve İ. H. Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenleri Hizmetiçi Eğitim Kursları Hakkında Bazı Tesbitler ve Teklifler", *Diyanet Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart 1986, cilt: XXII, sayı: 1, s. 9-20.

- “İlâhiyat Fakültelerinde Programlar ve Bölümleşme”, *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu*, s. 171-194, Samsun 1988.
- “İmam-Hatip Liselerinde Din Öğretimi (Tarihi Süreci ve İstatistikî Yapı)”, *IV. Din Şûrası*, s. 590-606, Ankara 2009.
- İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları, İstanbul 1994.
- “Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 6, yıl: 1999, s. 201-254.
- “Türkiye’de Kur’an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcazetname Örneği”, *UÜİFD*, Cilt: 13, sayı: 2, s. 81-140, Bursa 2004.
- “İmam Hatip Liseleri Müdürlerine Göre İmam-Hatip Liseleri ve İlâhiyat Fakülteleri”, (yayımlanmamış çalışma), Bursa 1987.
- Özcan, Bekir, “Din Bilimleri Öğretiminde Branşlaşmanın Önemi”, *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu*, s. 147-170, Samsun 1988.
- Paksoy, Kadir, “Kur’an’a Abdestli Dokunmakla İlgili Rivayetlerin Tahlili”, *Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, Şanlıurfa 1999, s. 331-378.
- Râfîî, Mustafa Sâdık, *İ’câzü’l-Kur’ân ve’l-belâğatü’n-nebeviyye*, Beyrut 1973.
- Saçaklızâde, Mehmed b. Ebûbekir Maraşî, *Cühdü’l-mukıl (mine’t-tecvîd)*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, Amman 2001.
- Sarı, Mehmet Ali, *Kur’ân-ı Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İstanbul ts.
- Senemoğlu, Nuray, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*, Ankara 2010.
- Şentürk, Habil, “İmam-Hatiplerin Din Hizmetlerinde Karşılaştığı Problemler ve Çözüm Önerileri -İsparta Örneği-”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, Ankara 2008, II, 63-78.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, Riyad 2003.
- Temel, Nihat, *Kıraat ve Tcevd İstilahları*, İstanbul 2013.
- Temizer, Aydın, *Kur’ân’da “De ki” Hitabı*, İstanbul 2012.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu’l-kebir*, thk. BeşşârAvvâd, Beyrut 1996.
- Ünsür, Ahmet, *Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri*, İstanbul 2005.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “İ’câzü’l-Kur’ân”, *DİA*, XXI, 403-406, Ankara 2000.
- Yılmaz, Hakkı, “Eğitim Sistemi İçerisinde İmam-Hatip Liselerinin Yeri ve Tarihçesi”, *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (23-27 Kasım 1998)*, Ankara 2003, s. 519-541.
- Yılmaz, Nazif, “Kur’an-ı Kerim Öğretiminde Yöntem ve Teknikler”, *Etkili Din Öğretimi*, s. 531-548, İstanbul 2010.
- Yılmaz, Nedim, *İ’câzü’l-Kur’ân*, İstanbul 1984.
- Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Ma’rifetü’l-kurrâi’l-kibâr ‘ale’t-tabakât ve’l-âsâr*, thk. Tayyar Altıkulaç, İstanbul 1995.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü’l-irfân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. F. Ahmed Zümerli Beyrut 1995.
- Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Bahadır, *el-Burhân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm, Kahire 1984.